Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

Філологічний факультет

Кафедра української літератури

Готичні мотиви у творчості українських письменників як об'єкт вивчення в ЗЗСО

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала
Студентка 2 курсу 601 групи
спеціальності 014.01
ОПП «Середня освіта»
Сагайда Юліана Андріївна

Керівник – доц. Ковалець Л. М.
Рецензент –

Чернівці, 2022

ЗМІСТ

ВСТУП……..……4

Розділ 1. Ознайомлення з готичною тематикою наймолодших учнів середньої школи (5-6 клас)……..…….9

1.1 Про вивчення «Хухи-Моховинки» Василя Короліва-Старого…....…...….9

1.2 Готичне в повісті Зірки Мензатюк «Таємниця козацької шаблі»……..….12

1.3 Твори Дари Корній «Лісовик», «Водяник», «Польовик» зі збірки «Чарівні істоти українського міфу. Духи природи» ……..14

Висновки до розділу 1……..…….16

Розділ 2. Готика у творах української літератури, рекомендованих для 7-8 класів: розвиток жанрових елементів та їхнього сприйняття……17

2.1 Готичні мотиви у творі Марини Павленко «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських»…….…..17

2.2. «Закоханий чорт» Олекси Стороженка як зразок готичної літератури.....20

Висновки до розділу 2……23

Розділ 3. Твори з готичними елементами для старшої школи: особливості інтерпретації здобутих знань……24

3.1. «Конотопська відьма» Григорія Квітки-Основ'яненка як твір готичний……..24

3.2. Готичні мотиви у драмі-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня»……...28

3.3. Готичні мотиви в повісті Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків»……...32

3.4. «Слуга із Добромиля» Галини Пагутяк з погляду готичного ..…...……..35

3.5. Готичне як домінантне (за романом Галини Пагутяк «Урізька готика»)……...37

Висновки до розділу 3…….…….....44
Розділ 4. З методики вивчення творів готичного плану учнями середньої та старшої школи…….……46
ВИСНОВКИ……54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ…..……..……..…...56
АНОТАЦІЯ……..…...69

ВСТУП

У магістерській роботі здійснено огляд творів шкільної програми з української літератури, в яких наявні готичні мотиви. Це твори авторів різних епох: Григорія Квітки-Основ'яненка, Олекси Стороженка, Лесі Українки, Михайла Коцюбинського, Василя Короліва-Старого, Володимира Рутківського, Зірки Мензатюк, Галини Пагутяк, Дари Корній, Марини Павленко.

Тема «Готичні мотиви у творчості українських письменників як об'єкт вивчення в ЗЗСО» **актуальна**, адже мова йде про тексти, що вивчаються у школі. Більшість із них проаналізовані багатьма дослідниками, але, на жаль, не з точки зору готичного матеріалу. Загалом цікавість до нього в суспільстві стрімко зростає, тема поширюється як в українському, так і в світовому письменстві. Крім того, готичні мотиви опрацьовують інші види мистецтва: кіно, музика, малярство, скульптура. Із 2022 року, після початку повномасштабної російсько-української війни, попит саме на українське у світі стрімко зростає, збільшився інтерес, зокрема, й до вірувань наших пращурів.

Свідчення того, що готична тематика все більше поширюється, – в наступному. Наприклад, українські співаки та співачки, рідше гурти у своїй творчості звертаються до містичних мотивів. Аліна Паш у пісні «Босорканя» співає про життя відьми в селі, а сам відеокліп містить образи ангела, чорта, простих людей та священнослужителів, які протистоять нечисті. Гурт «Go-A», який посів на Євробаченні друге місце, теж звернувся до готики й написав пісню про бога лісу Шума (Шума-Шумлячого). Містичні мотиви вплинули навіть на індустрію краси, жінки фарбуються таким чином, що відтворюють образ певної богині чи іншої потойбічної істоти, правда, такий макіяж поки побутує тільки на інтернет-платформах. Фотомитці теж усе частіше оприлюднюють світлини, на яких спроєктовано містичні події чи істоти.

Навіть деякі релігійні свята не минають без згадки про міфічних істот, у яких ревно вірили наші дідусі та бабусі. Наприклад, дотепер на свято Трійці (в деяких

регіонах на Юрія) люди прикрашають свої домівки зеленими гілками та листям. За віруваннями наших предків іще з дохристиянських часів, ця зелень мала відлякувати русалок.

В епоху Інтернету хорошим способом популяризувати містику серед молоді є соціальні мережі. Серед них відзначилась відеоплатформа Tik-Tok. Там, окрім розважального матеріалу, художники-початківці демонструють свої малюнки. Тож якраз серед цих робіт багато таких, що відображають українську міфологію; окремі користувачі розповідають історії вірувань наших пращурів, їхню взаємодію з потойбіччям тощо. Молоді письменники розповідають про свої твори, що також містять у собі готичні мотиви.

Досі ж вважалося, що твори-жахи більше характерні для європейської літератури, адже готика бере свої витоки саме звідти. Зокрема, найактивніше горор-літературу творили і творять англійські письменники: Брем Стокер, Говард Лавкрафт, Роберт Стайн, Стівен Кінг, Енн Райс та ін. Можна відзначити розраховану на дитяче читання книгу британської письменниці Софі Андерсон «Хатинка на курячих лапках», де надзвичайно цікаво зображено життя Баби Яги, її внучки та їхню взаємодію з мертвими та живими людьми.

Українська література також містить книги, які належать до готичного жанру. Перелік такої літератури включає твори письменників більш ранніх періодів, а також твори наших сучасників. Скажімо, Василь Королів-Старий, твір якого буде розглянуто в 1-му розділі, крім оповідання «Хуха-Моховинка» написав близько десятка оповідань-казок про нечисть. Вони увійшли до книжки «Нечиста сила». У збірці «Страшні історії від українських письменників» надруковано оповідання Григорія Квітки-Основ'яненка, Олекси Стороженка, Марка Вовчка, Степана Васильченка, Дніпрової Чайки, Хоми Купрієнка, де багатьох містичних персонажів змальовано як добрих, розуміючих, спраглих кохання істот.

Юрій Винничук упорядкував не одну збірку з химерними творами, серед таких «Потойбічне. Українська ґотична проза ХХ ст.». Тут містяться оповідання як добре відомих авторів (Івана Франка, Василя Стефаника), так і малознаних, що друкувалися за межами України (Святослава Ольшенка-Вільхи, Марії-Анни Голод, Оксани Гард та ін.).

Сучасні українські автори активно пишуть у жанрі горор, використовуючи містичні образи у творах інших жанрів і таким чином роблячи свої історії ще цікавішими, заплутанішими, загадковішими. Серед теперішніх письменників-містифікаторів виокремлюємо: Дару Корній, яка видала кілька книг циклу «Чарівні істоти українського міфу», Олександра Завару з романом «Песиголовець», Андрія Гулкевича, автора роману «Служитель», Анну Пахомову, яка презентувала містичний збірник «Потайсвіт», Володимира Кузнєцова з романом «Невимовні культи» та ін.

Про готичний роман, його особливості та вплив на літературу написано багато інтернет-статей. На окремі сучасні книги з готичними мотивами є рецензії та відгуки, що містяться переважно на сайтах електронних книгарень. Тоді як науковці, на жаль, твори-жахи розглядають рідше, ніж будь-які інші, хоча в українській літературі є багато таких робіт, вартих пізнання.

Серед праць, які стосуються містичного в літературі, виокремлюємо: роботу Ксенії Сізової «Готичний роман у літературі постмодернізму: традиційне й новаторське», де схарактеризовані особливості готичної літератури [94]; Наталії Букіної «Модифікація готичного в сучасній українській прозі», де описано становлення готичної літератури та її роль у літературі ХХІ сторіччя [14]; Тетяни Єфименко «Жанрова традиція готичного роману в гендерній перспективі», де досліджується гендерний вплив на готичну літературу [47], тощо.

Власне, готична проза поширюється на різні вікові категорії. Український психолог Тетяна Недільська розповіла про потребу ознайомити дітей із творами, в яких є містичні мотиви [18]. Вона виокремила список книг для дошкільного,

молодшого, середнього та старшого шкільного віку, серед них багато українських авторів, як-от: Женя Миронюк («Не бійся монстриків»), Сергій Лоскот («Хлопчик і відьма»), Галина Ткачук («Тринадцять історій у темряві»), Володимир Рутківський («Гості на мітлі»), Анастасія Лавренішина («Дрімучий ліс»), Володимир Аренєв («Порох із драконових кісток» та «Бісова душа, або Заклятий скарб») та ін.

Під час вивчення у школі творів із готичними елементами варто звернути увагу на містичних персонажів, символи чи інші ознаки жанру, оскільки останні трапляються і в повсякденному житті та творчості. Поглиблене обговорення таких текстів із дітьми розвиває їх усебічно, дає змогу більше дізнатися про життя, вірування наших пращурів, сприяє ідентифікації української культури та обізнаності про автора як митця.

Та й книгодрукування також зазнало впливу готичного жанру. 31 жовтня 2018 року письменниця Вікторія Гранецька та поет Влад Сорд стали ініціаторами відкриття видавництва «Дім химер», що спрямоване на друк горор-літератури сучасних українських авторів. «Мета проекту – видання книг українських письменників, котрі спеціалізуються на химерній жанровій та авторській прозі. Що ми розуміємо під терміном «химерна проза»? Власне, увесь той пласт «темної» літератури, що його наразі складають містично-психологічні трилери, горор, детективний нуар, соціальна фантастика, неоготика, темне фентезі, стімпанк, романи й оповідання на основі історичних містифікацій, екзистенційний (пост)апокаліпсис, футуристична (анти)утопія тощо. Ми це любимо і прагнемо згуртувати в «Домі химер» яскравих і самобутніх вітчизняних авторів, які розвиватимуть цей напрям у сучасній українській літературі» [107].

У «Домі химер» свої книги вже видали: Тіна Гальянова (збірку містично-фантастичних творів «Химеросховище»); Артур Закордонець (роман-горор «Гримуля»); Євген Лір та Кшися Федорович (надрукували химерний бестіарій «Книга вигаданих неістот») та ін.

Об’єктами дослідження в магістерській роботі є твори українських письменників з готичними мотивами, що увійшли до курсу шкільної літератури, зокрема Григорія Квітки-Основ'яненка, Олекси Стороженка, Лесі Українки, Михайла Коцюбинського, Василя Короліва-Старого, Володимира Рутківського, Зірки Мензатюк, Галини Пагутяк, Дари Корній, Марини Павленко, а також методичні розробки, присвячені вивченню цих творів у ЗЗСО.

Предметом уваги стали готичні мотиви у творах українських письменників, які складають шкільну програму з української літератури.

Мета магістерської роботи полягає у вивченні готичних мотивів у творах української літератури, включених до шкільної програми для учнів 5-11-х класів ЗЗСО.

Мета роботи визначила такі **завдання:**

1. Опрацювання чинної шкільної програми з української літератури для 5-11-х класів на предмет виявлення у ній творів з готичними мотивами;

2.Аналіз мотивів готики у творах українських авторів, які належать до шкільної програми;

3. Огляд методичних розробок уроків, що стосуються цікавих для нас шкільних творів, зокрема зосередження уваги їх авторами на аналізі готичних мотивів.

Практичне значення магістерського дослідження бачиться нам у можливостях використання її передовсім у шкільній практиці, а також в університетських курсах, присвячених методиці викладання української літератури в закладах ЗЗСО.

Структура роботи. Дослідження складається зі вступу, чотирьох розділів, один із яких є методичним, висновків та списку використаних джерел. Кожен із розділів містить по кілька підрозділів. Загальний обсяг роботи складає 67 сторінок.

Розділ 1. Ознайомлення з готичною тематикою наймолодших учнів середньої школи (5-6 клас)

У цьому розділі роботи йтиметься про твори шкільної літератури, запропоновані до вивчення учням 5-6 класів. У цьому віці діти ще тільки починають вивчати літературу на вищому рівні, крім того, ці твори мають більше казковий стиль. Однак уже тут зустрічаємось із першими, хай не завжди химерними та страшними, але вже готичними мотивами.

Нами взято на опрацювання тексти, затверджені навчальними програмами 2017 року та 2021 року («Освітня програма Нової Української Школи»). Друга є типовою модельною програмою, відповідно до неї укладено підручники таких авторів: Яценко Т. О., Качак Т. Б., Кизилова В. В., Пахаренко В. І., Дячок С. О., Овдійчук Л. М., Слижук О. А., Макаренко В. М. та Тригуб І. А.

Отож, згідно з програмами для 5-6 класів, у переліку творів, які вивчаються і де є готичні мотиви, – такі твори: «Хуха Моховинка» Василя Короліва-Старого, «Таємниця козацької шаблі» Зірки Мензатюк та «Лісовик», «Водяник», «Польовик» Дари Корній (зі збірки «Чарівні істоти українського міфу. Духи природи»).

Одним із завдань цієї частини роботи є дослідження і зіставлення двох згаданих програм на предмет наявності у творах готичних елементів, а також аналіз та опис цих елементів.

1.1. Про вивчення «Хухи-Моховинки» Василя Короліва-Старого

Казку Василя Короліва-Старого було запропоновано для вивчення у 5 класі за програмою для загальноосвітніх навчальних закладів, затвердженою Міністерством освіти та науки України ще в 2017 році. У шкільній програмі для 5 класу Нової української школи немає жодного твору з готичними мотивами.

Окрім «Хухи-Моховинки», у творчому доробку автора є ще чимало творів для дітей, що містять у собі готичні мотиви або ж містичних персонажів. Це «Вовкулака Хреб», «Дідько», «Дюдя», «Злидні», «Літавиця», «Мавка Вербинка», «Мара», «Нечиста сила», «Перелесник», «Потерчата», «Потороча Хрипка», «Рибалчина русалонька», «Чортова перечниця» й ін.

Серед багатьох розробок уроків, що стосуються 5-го класу, є ті, де вчителі-словесники пропонують опрацювати терміни «демонологія», «демони» та ін., дізнатися про представників містичного, розглянути малюнки з їхнім зображенням. До прикладу, Алла Маньківська у розробці уроку на тему «Добро і зло в казці "Хуха-Моховинка" Василя Короліва-Старого» [70] пропонує чимало різних цікавих завдань, спрямованих на детальну характеристику Хухи як доброго персонажа.

Людмила Чаус на своєму уроці за темою «Василь Королів-Старий "Хуха-Моховинка". Короткі відомості про письменника і його фантастичні казки. Добро і зло в казці. Світлий, життєствердний погляд на світ. Аналіз зовнішності (портрета) казкових істот» [108] подає ціле спеціальне завдання «Словникова робота» на визначення містичних істот, а зокрема відьми, водяника, домовика, лісовика та ін. Також розробниця запропонувала запитання, які наштовхують дітей на роздуми стосовно того, як ставилися до таких персонажів наші предки, чи можуть звичайні люди легко взаємодіяти з міфологічними істотами. В роботі з індивідуальними картками дітям запропоновано самостійно ознайомитися з прислів'ями, які містять згадки про демонічних персонажів, та протрактувати значення цих фольклорних зразків: «Чорт ладану боїться», «Щоб чорт та богу молився!», «В болоті не без чорта» тощо.

Загалом за своїм жанром твір Василя Короліва-Старого «Хуха-Моховинка» є фантастичною казкою. Та, видається, все ж через наявність у ній значної кількості фольклорних містичних істот доречніше трактувати її як містичну чи частково містичну казку. Головним персонажем виступає Хуха – добрий лісовий

дух, що оберігає природу. На противагу цій добрій лісовій істоті автор подає Діда – людину, яка творить зло та нищить усе, що бачить на своєму шляху.

Хухи – не вигадані автором істоти, це реальні персонажі слов'янської міфології. Мешкають хухи у своїх будиночках-норах між корінням лісових дерев. Зимою вони разом із тваринами впадають у сплячку і прокидаються із таненням зимових снігів. Прокидання їхнє характерне специфічними звуками: стукіт, муркотіння, навіть хрюкання. Таким чином, хухи «повідомляють» про свій вихід із «зимівників» та продовжують займатися своїми звичними та безтурботними справами.

Як і хамелеони, хухи вміють змінювати власний колір в залежності від навколішнього середовища. У траві вони зеленіють, у піску чи опалому листі жовтіють, також можуть бути рожевими, бузковими, білими і навіть прозорими. Цю властивість хухи використовують під час спілкування з людьми. Чарівні істоти не дуже охочі до розмови із людиною, однак як вже сталося, то воліють, аби їх не бачили. Хоча є й винятки. Хуху може побачити тільки добра людина із світлою душею, яка нікого ніколи не образила.

Попри це, є й свідчення про злих та мстивих хух, які шкодять та всіляко пакостять людям, однак вони нечисельні. Здебільшого хухи допомагають мандрівникам, які заблукали в лісі або попереджають їх про потенційну небезпеку, яка їх може чекати у поході.

Описуючи Хуху, автор використовує зменшувально-пестливі слова, завдяки цьому учні одразу розуміють, що цей персонаж – на боці добра. Так у них формується позитивне враження про певні уявлення наших предків: «Була вона й сама така пухка, як мох. Мала довгу вовночку, що, мов шовком, вкривала все її тільце. Сама тільки мордочка була голенька й нагадувала садову жовто-фіолетову квіточку — "братки". Та були ще в неї голенькі зісподу, рожеві лапки» [62].

Твір дуже актуальний для п’ятикласників, адже це діти того віку, які активно продовжують засвоювати концепцію добра та зла, обдумують правильність вчинків Хухи та аморальність поведінки Діда-антагоніста.

Окрім Хухи-Моховинки, в казці присутні й інші містичні істоти: Хо-Суковик, Лісовик та ряд різних Хух. Вони майже не описані автором, тому проаналізувати цих персонажів украй важко, хіба що на основі їхніх вчинків та дій.

1.2 Готичне в повісті Зірки Мензатюк «Таємниця козацької шаблі»

Зірка Мензатюк – відома українська письменниця, родом з Буковини, відзначена літературною премією імені Лесі Українки, а також лауреатка міжнародного літературного конкурсу у США.

Серед написаного цією авторкою є багато творів для дітей: повість «Як я руйнувала імперію», збірка казок «Макове князювання» та багато інших творів для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Кілька таких робіт містять у собі готичні мотиви: це, зокрема, повість «Таємниця козацької шаблі», продовження пригод Наталочки та її сім'ї під назвою «Дике літо в Криму». Друку очікує третя частина цієї вельми цікавої історії – «Відчайдушні вершники».

Повість Зірки Мензатюк частково фантастична, адже, крім містичних персонажів, тут є також елементи фантастики. Подорожі у творі здійснюються по реальних історичних місцях: відвідуються замки у Дубні, Берестечку, Олеську, Підгірцях, Кам‘янці-Подільському, Хотині.

Згідно з програмою для загальноосвітніх навчальних закладів 2017 року, повість Зірки Мензатюк «Таємниця козацької шаблі» вивчалась у 5 класі, хоч навіть у цій програмі твір то забирали, то повертали назад. Про це розповіла сама письменниця в одному зі своїх інтерв’ю: «Мою повість “Таємниця козацької шаблі” у часи Януковича теж викидали зі шкільної програми, щоб діти не читали

про нашу славну історію, про героїчну боротьбу предків» [76]. Чомусь ця повість не увійшла до списку літератури за програмою Нової української школи.

Серед розробок уроків, присвячених творові, зустрічаються ті, де всі містичні персонажі обговорюються та аналізуються через призму фантастичного, що не дає учням можливості точно розмежовувати явища фантастичні та містичні. Деякі вчителі пропонують на уроках розглянути характери містичних персонажів, зокрема чортика Антипка. Такі завдання подаються в різних формах, як-от таблиці, грона, кола Вена та ін.

Твір складається з 11 розділів, біля кожного з них одразу вказано, про що саме у ньому йтиметься. Наприклад: «Розділ 1, у якому з'являється Машка», «Розділ 5, у якому ніхто не з'являється, натомість Наталочка зникає», «Розділ 11, у якому мандрівників підстерігають суцільні несподіванки».

Персоносфера твору представлена багатьма персонажами, яких можна скласифікувати на головних (Наталочка й Антипко), другорядних (сім'ї Наталочки й Антипка) та епізодичних (пан Богдан, львівські пластуни, Миршавий та Дебелий).

Уперше з потойбічними персонажами читач зустрічається, коли до будинку пана Богдана навідується привид. Він попереджає про велику небезпеку, яка нависла над цінною українською реліквією – козацькою шаблею.

Зірка Мензатюк, зображуючи містичних персонажів, робить це контрастно й описує їх суто з одного боку: когось наділяє тільки позитивними рисами, а когось – тільки негативними. Так, привид із квартири дядька Богдана є персонажем, зображеним лише з хорошого боку, тоді як Антипко та його чортяча сім'я лише з поганого.

Загалом твір письменниці є вдалим поєднанням різних особливостей. Це зазначила в роботі «Жанрові модифікації українського детективу для дітей та юнацтва (специфіка змісто- і формотворчих чинників)» Віталіна Кизилова:

«Письменниця схрещує реальне й умовно-фантастичне начала, що, активно функціонуючи в тексті, взаємодоповнюються» [53].

У своїй роботі «Творчість З. Мензатюк і українська дитяча література кінця ХХ –початку ХХІ століття в контексті цивілізаційних зрушень сьогодення» Олеся Перетята справедливо підкреслила: «Зірка Мензатюк показує боротьбу добра і зла в образах звичайної дівчинки і чорта, який має людську подобу і наділений людськими рисами характеру, лише роги вказують на його справжнє єство. “Зло має людське обличчя” – новаторська тенденція кінця ХХ – початку ХХІ століття» [85].

1.3. Твори Дари Корній «Лісовик», «Водяник», «Польовик» зі збірки «Чарівні істоти українського міфу. Духи природи»

Дара Корній – письменниця з Волині. Справжнє ім'я та прізвище її – Мирослава Замойська: «Взяти псевдонім – це була вимога видавця, який сказав, що Мирослава Замойська звучить надто пафосно, а треба бути простішим, ближчим до людей. За псевдонімом легко заховатися у звичайному житті. Але і зараз це вже проблематично, бо й поліцейські впізнають мене на вулиці. Коли людина знає, що ти – письменник, вона напружується, починає шукати у голові розумні думки. Але коли ти Мирослава Замойська, то сидиш тихенько в товаристві і слухаєш дурні чи мудрі історії, філософські сентенції, записуєш, аналізуєш. Завжди при собі маю записник, потім висмикую з нього потрібну інформацію. А при Дарі Корній люди стають менш розкуті» [90].

Містичним Дара Корній зацікавилася ще в дитинстві, адже жила навпроти знахарки. Пізніше її образ письменниця втілила у своєму творі «Зворотній бік». У літературному доробку авторки є багато творів із готичним мотивами: роман «Гонихмарник» (2010), перша книга Дари Корній, написана спеціально для доньки про хлопця-дводушника; «Петрусь-химородник» (2015) про пригоди хлопчика та його міфологічних друзів Домовика, Лісовика, Стригу та ін.; дилогія

«Місяцівна» (2018, 2019); «Чарівні істоти українського міфу. Духи природи» (2017); «Чарівні істоти українського міфу. Домашні духи» (2019); «Чарівні істоти українського міфу. Духи-шкідники» (2020).

До шкільного курсу української літератури (6 клас) внесено окремі твори Дари Корній: «Лісовик», «Водяник», «Польовик» зі збірки «Чарівні істоти українського міфу. Духи природи», що є першою книгою її тетралогії «Чарівні істоти українського міфу». Остання частина авторкою готується до друку.

Книга Дари Корній «Чарівні істоти українського міфу. Духи природи», як і дві інші з трилогії, є бестіарієм (лат. bestiarium, від bestia — «звір», «тварина»), тобто збіркою інформації про містичних істот, у яких вірили наші предки.

Серед бестіаріїв робота Дари Корній не єдина, що заслуговує уваги українських дослідників. У 2019 році у Вінниці вперше відбулася презентація артбука Маргарити Журунової та Богдана Локатира «Український бестіарій. Том ІІ», що був відзначений грантом Президента України. Про наявність чи друк першого тому українського бестіарію інформації, на жаль, немає.

Книга містить передмову, в якій авторка звертається до читачів та пояснює, про що саме в ній можна прочитати. Також вона поділена на кілька розділів: «Духи лісу», «Духи води», «Духи землі», «Духи повітряного простору», «Духи пір року». Перед кожним розділом подано невеликий текст-ремарку. На сторінках розміщені великі малюнки, де зображені певні істоти, про яких іде мова. Також, попри основний текст, там окремо розміщені короткі відомості про походження істоти, місце проживання, характер, магічні здібності, оберіг, який допоможе захистити, гостинець, яким можна задобрити, і чарівний предмет.

У кінці кожної розповіді про міфологічного персонажа міститься казка про нього та яскраві ілюстрації, які допомагають читачам точніше відтворити образ описаної істоти. Ілюстратором цієї книги є Ангеліна Канкова.

Кожна казка описує взаємодію міфічної істоти з людиною чи групою людей переважно в негативному ключі («Казка про дерева» та «Казка про розумного

чоловіка»). До прикладу, в «Казці про бажання» літня пара взаємодіє з польовим духом (Польовиком) у цілком позитивному розумінні. Вони були нагороджені трьома бажаннями за порятунок друзів Польовика, хоч і скористались ними не найкращим чином.

Жодних розробок уроків, які стосуються творів Дари Корній, ще немає, адже вони винесені на вивчення у 6 класі згідно з програмою Нової української школи, яка почала функціонувати з 2022-2023 навчального року.

Висновки до розділу 1

Крім пошуку готичних елементів у творах шкільної програми з української літератури для 5-6 класів, ми цікавились загальним творчим доробком того чи іншого автора та конкретно творами. З'ясовано, що навчальна програма 2017 року знайомить учнів з готикою ще у 5 класу, тоді як програма НУШ – починаючи із 6 класу. До того ж твори зі старої програми не просто перенесли на наступний рік, а вилучили, натомість додавши твори Дари Корній.

Ми підсумували, що ці твори підходять для введення дитини у світ готики, оскільки ледь не всі вони мають певний «змішаний» жанр, що робить простішим та цікавішим сприйняття нового і ще не відомого матеріалу. Наприклад, «Хуха-муховинка» є містичною казкою, «Таємниця козацької шаблі» – повістю з елементами містики та фантастики, а «Лісовик», «Водяник» та «Польовик» – загалом класичними казками. Це жанри, які добре сприймають діти 5-6 класів, отож навчання для них буде комфортним.

Також ці твори містять свою етику – тут є злі та добрі персонажі, які взаємодіють між собою. Зрештою, у всіх історіях добро перемагає, що є чудовим виховним елементом навчання та обговорення.

Розділ 2. Готика у творах української літератури, рекомендованих для 7-8 класів: розвиток жанрових елементів та їхнього сприйняття

У цьому розділі ми розглянемо твори української літератури, які запропоновані до вивчення учням, котрі навчаються у 7-8 класах. Це два зразки: повість-казка Марини Павленко «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських» та пригодницьке оповідання Олекси Стороженка «Закоханий чорт». Вони зорієнтовані вже на старших дітей, отож завданням нашої роботи і є дослідження того, як навчальна програма розвиває знання учнів про готичне, які нові елементи стилю додаються і як готичне взаємодіє з іншими жанрами та стилями.

Також важливим завданням бачиться аналіз приналежності готичних елементів до тих чи інших культур. У цьому контексті варто з'ясувати, про яку готику дізнається учень – українську чи зарубіжну? Наявність українських елементів сприятиме розвитку учнів як українців, обізнаних у своїй історії та культурі. Тоді як елементи готики з інших культур сприятимуть усебічному розвитку дитини.

2.1 Готичні мотиви у творі Марини Павленко «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських»

Марина Павленко – уродженка Львівщини, живе та працює в Умані. Відома багатьма поетичними збірками, наприклад: Бузкові зошити" (1997), "Чар-папороть" (2002), "Душа осики" (2006) книжки "дорослих" оповідань "Як дожити до ста" (2004), а також прозовими творами: «Миколчині історії», «Життя видатних дітей», «Янголи для Павлуся Тичини» та ін. Відзначена Міжнародною недержавною україно-німецькою премією імені Олеся Гончара за романи для підлітків "Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських" (2005) (ця книжка разом зі збіркою "Як дожити до ста" відзначена премією ім. Михайла

Чабанівського 2006 року) й "Русалонька із 7-В та Згублений у часі" (2007), книги казок "Півтора бажання (Казки старої Ялосоветиної скрині)" (2007) та "Домовичок із палітрою" (2007).

Повість Марини Павленко «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських" – перша частина циклу «Русалонька із 7-Б». За жанром це повість-казка. Письменниця поєднала у своїй роботі два різні жанри, тому, крім містичних подій, віднаходимо також фантастичні.

У своїх інтерв'ю письменниця розповідала, що джерелом натхнення для написання твору з готичними мотивами її наштовхнуло життя. Марина Павленко зазначила: «В житті чимало речей, які важко пояснити і від яких по спині "маршують мурашки". Я просто перенесла їх у книжки». Також мисткиня зазначила, що прототипами у її творах зазвичай є справжні люди, зокрема її доньки: «Далеко ходити не треба, у житті вистачає героїв та пригод, різних ситуацій, які самі так і просяться в літературу. Частково героїня Русалонька з 7-В, вона ж Софійка, списана з моєї старшої доньки, Олі Музиченко /…/. Але взагалі-то головна героїня частково списана з мене. Думаю, що кожен письменник трохи пише про себе, навіть якщо в образі негативних героїв…» [9].

Книга складається із 61 розділу, які мають свої назви. В кожному розділі зображено окрему ситуацію, що відбувається в житті головної героїні – відповідно до назви.

Першим, кого відносимо до містичних персонажів, є сусідський кіт Фантик, якого Софійка вважала вірним товаришем власниці-відьми: «На порозі її вже дожидався котисько. Пухнасту вгодовану тварину звали Фантиком. З усіма тутешніми котами Софійка познайомилася першого ж дня, щойно переїхали. Але те, що Фантик геть чорний, зауважила вперше. Як у казках про відьом: чорний, сажа сажею, самі очі світяться…» [78].

Таємничим персонажем твору виступає також бабуся Валя, сусідка головної героїні, її підозріла поведінка наштовхує читачів та й персонажів твору на думку,

ніби вона є відьмою: «...Це баба Валя перекинулась дівчиною і вибрикує кімнатами замість поливати вазони. /.../ Це знов баба Валя, але ще старіша, ніж тепер. Дибає нижньою квартирою, постукуючи палицею. Ось палиця стає мітлою, баба Валя кружляє на ній аж під стелею, зачіпає люстри й плафони. А внизу надсадно нявкає наїжачений Фантик» [78].

Головна ж героїня постає дуже обізнаною та часто роздумує над містичними подіями і персонажами, зіставляючи та аналізуючи факти: «На виході розминулась із бабою Валею. Під пахвою вона тримала ситого Фантика, у якого довкруг шиї – знову! – блакитна стрічка. У дворі пробралася серед колючих кущів здичавілої троянди й ледве дотяглась до вікна таємничої квартири. Все на місці. Меблі не перекинуто. Надламане стебло вазона… Блакитна стрічка!!! З дивана просто на килим у перських узорах звисала блакитна стрічка!» [78].

Ще одним цікавим рішенням авторки було змалювати містичну квартиру, в якій щоночі відбувалися дивні та незрозумілі речі: «Мама також не спала. Пригорнула доньку, обхопила колисочку з сином. Так і сиділи, обійнявшись. А там – стукотіло, реготало, хлипало… Аж як у вікнах засірів світанок, у загадковій квартирі пролунав даленіючий свист – і враз усе стихло. Так само раптово, як і почалося» [78].

З цього моменту у творі оприсутнюється також детективна лінія, адже для того, щоб з’ясувати, що відбувається в сусідній квартирі, Софійка та її товариш пробралися до помешкання і стали свідками загадкових, водночас містичних подій та моторошних персонажів: «Софійка наважилася підвести голову й обімліла: дівчина мала якісь моторошні, неприродне блакитні очі. На синювато-блідому обличчі вони здавалися не на жарт страшними!» [78].

У повісті-казці добре змальовано деталі-«зачіпки», які заплутують читача, роблячи твір іще загадковішим, таємничішим та цікавішим не тільки для дітей, але й для дорослих. Марина Павленко доволі майстерно поєднала в одному творі кілька різних жанрів: містику, фантастику та детектив. Вона створила

надзвичайно цікаві сюжетні повороти, хоч, на жаль, їй не вдалося детально їх прописати. Тому без відповіді залишаються запитання, які, на наше переконання, хвилюють безліч школярів та їхніх батьків: чи справді у роду в Софійки є відьми; що є причиною загадкової смерті цілої родини; чи справді бабуся Валя не причетна до містичних подій у квартирі по сусідству тощо.

Серед багатьох розробок уроків, створених учителями української літератури на тему твору Марини Павленко, не можна знайти навіть найменшого фрагмента, де учням було б запропоновано обговорити чи проаналізувати містичні події та містичних персонажів твору. Усі готичні мотиви, наявні у творі, методисти-словесники пропонують розглянути через призму казкового. Варіантів саме таких уроків найбільше.

2.2. «Закоханий чорт» Олекси Стороженка як зразок готичної літератури

Твір Олекси Стороженка можуть вивчати учні 7-го класу, адже оповідання належить до списку додаткової літератури. Однак серед розробок уроків для семикласників майже немає таких, які б стосувалися «Закоханого чорта».

Тоді як серед творчого доробку Олекси Стороженка справді є кілька цікавих готичних оповідань («Мірошник», «Закоханий чорт, «Межигорський дід», «Вуси», «Голка», «Сужена», «Чортова корчма», «Кіндрат Бубненко-Швидкий») та повість «Марко Проклятий».

«Закоханий чорт» складається з дев'яти розділів. За жанром це зразок фантастичного оповідання-легенди. Згідно з визначенням, легенда – це оповідь про якісь історичні події та реальних людей, які брали в них участь. Визначення «легенда» демонструє ставлення автора до твору. Він сприймає події в написаному як правдиві, ті, що справді відбулися.

Основні події в оповіданні ведуться від третьої особи, а наратором в оповіданні-легенді є не сам автор, а епізодичний персонаж – старий дід, який

повернувся додому, бо «схотілось ще побачить батьківську хату і поклониться батьківській і матчиній могилі» [88]. Світлана Павлунік у своїй праці «“Закоханий чорт” Олекси Стороженка та “Закоханий диявол” Жака Казота: спроба компаративного аналізу» зазначила, що твір О. Стороженка — це насправді «оповідання в оповіданні й тому містить кілька оповідачів. Перший із них веде розповідь про себе, свою військову службу та рідкісні моменти перебування в рідних місцях. Під час однієї з таких нечастих подорожей в Україну його увагу привертає дід-бандурист, який оповідає історію про закоханого чорта, що насправді трапилася з його дідом Кирилом Келепом. Історія переносить читача на сто років у минуле» [72].

Вперше у творі нечиста сила з’являється на початку історії старого діда-оповідача. Молодий козак стає свідком залицяння чорта до відьми, на це вказували очевидні ознаки: «тільки роздивився дід — аж хвостик! Так собі, невеличкий, та, матері його біс,— хвостик! Виходить, що дівчина — відьма. Глянув на козака — аж і в того хвіст такий довгий, як у хорта, так їм виграє, як кіт перед мишею. "Еге, так от воно що!" Тут догадався дід, що чортяка та закохався у відьму» [88].

Несподіваному поворотові сюжету посприяло бажання відьми навернутися до Бога, що, на перший погляд, здалося неможливим, адже «вона вже раз одступилася од Господа, то удруге її Бог до себе не прийме» [88]. Між козаком та чортом виникає конфлікт стосовно навернення до Господа та його милосердя. Цей діалог добре показує основну проблему твору – проблему спокути гріхів та покаяння.

Олекса Стороженко майстерно висвітлив протистояння добра і зла, грішного та праведного. Письменник у своєму оповіданні описав навчену відьму, яка пройшла обряд ініціації на Лисій горі, ще будучи дитиною. Та це рішення не було її бажанням, а всього лише жахливим випадком: «…я лежала ниць, заплющивши очі, і говорила якісь слова за матір’ю, од когось одрікалась; назад я вже полетіла

на своїй мітлі. Оцей самий Трутик і мітлу мені зробив. Вернувшись, хотіла помолитись Богу, і тільки перехрестилась, а мене так і вдарило об землю. З тієї пори отак, як бачите: плачу — не одплачусь, думаю — і нічого не вигадаю...» [96].

Автор описує обряд, під час якого відьма зрікається свого єства та постає перед Богом як чиста душа: «Як перехрестив, так і вдарило її об землю, посиніла, запінилась, так і звело її у клубок. Дід злякався і не рад вже, що перехрестив; скоріш їй під ніс сунув дулю, так вона одкрила очі і ледве опам'ятувалась» [96].

Менш помітним, але не менш значним є в оповіданні Олекси Стороженка образ чорта. Він – протилежність до дівчини, яка мріяла вивільнитися з пут власної гріховності. Чорт почувається на своєму місці, не бажає нічого міняти та заради кохання йде на подвиг, усупереч власному буттю допоміг дівчині. У творі можна простежити навіть боротьбу самого чорта із собою: «Подумайте самі, чого просите, — заголосив чорт (трохи не плаче, бідолашний),— як же мені помагати спасенію душі, коли на те я чорт, щоб губити християнські душі?..» [96].

У своїй роботі «Фольклорно-міфологічний образ чорта в художній площині творів Олекси Стороженка» Тетяна Данилюк-Терещук описує метаморфози нечистої сили, зокрема чорта: «У слов'янській демонології однією з найбільш стійких характеристик чорта є його здатність перевтілюватись у зооморфних істот. Серед них улюблена іпостась нечистого – кінь. /…/ саме у коня перетворюється чорт Трутик: «А кінь, матері його біс, як намальований: шерсть на ньому блищить, як броня, шия, як у лебедя, із очей іскри сиплються, а із ніздрів полум'я паше» [41].

Хтось із дослідників творчості Олекси Стороженка відзначив, що саме оповідання письменника ("Закоханий чорт", "Чортова корчма", "Сужена", "Стехин Ріг", "Дорош", "Мірошник") потрібно вважати початком "химерної" традиції в українській літературі. Звичайно, ці твори відрізняються від "химерної прози" XX ст., у них відсутнє висміювання села як відсталого середовища, немає

порушення філософських проблем, що становить тематичне підґрунтя “химерного роману”. Аби розважити читача, О. Стороженко насамперед використовував сміх і народну фантастику. Його оповідання нагадують романтичні твори, водночас певні особливості наближають їх таки до “химерних”.

Висновки до розділу 2

Працюючи над розділом 2, ми виявили, що твори для 7-8 класів стали за структурою більш об'ємними та складними. Тут поєднуються вже більше стилів, з'являються не лише фантастичні, а й детективні лінії. У цих текстах готика стає більш химерною і «класичною», адже з'являється містична загадка, смерть та моторошні сцени й події.

Що стосується українських та інонаціональних елементів, то у творі Марини Павленко спостерігаємо поєднання перших і других. З одного боку, відьма наділена характеристиками, притаманними саме українському баченню цих персонажів, тоді як історія з містичною квартирою нагадує нам про «коріння» готики з Європи з її химерними замками, де відбуваються дивні речі.

Загалом розглянуті твори розширюють уявлення учнів про готичне, додають їм знання нових символів, відомих сюжетів та подій.

Розділ 3. Твори з готичними елементами у вивченні старшої школи: особливості інтерпретації здобутих знань

Учні старшої школи (9-11 класи) є вже сформованими підлітками зі своїми вподобаннями. Вони вже виросли з казок, відтак готові вивчати складніші і серйозніші твори. Також у цьому віці діти вже не такі вразливі, що є важливою умовою вивчення готичної літератури.

Третя частина нашого дослідження – найбільша за обсягом, оскільки в навчальній програмі з української літератури для 9-11 класів запропоновано 5 великих творів. Це «Конотопська відьма» Григорія Квітки-Основ'яненка, «Тіні забутих предків» Михайла Коцюбинського, «Лісова пісня» Лесі Українки, «Слуга з Добромиля», а також «Урізька готика» Галини Пагутяк.

Як і в попередніх розділах, ми ставимо за мету дізнатися, як програма розвиває знання учнів про готичне в літературі, які елементи використовує та як взаємодіє з іншими жанрами. Оскільки більшість цих творів є класичною літературою, то варто вдатися до пізнання питомої української готики, її характерних рис та особливостей.

3.1. «Конотопська відьма» Григорія Квітки-Основ'яненка як твір готичний

Ще одним твором, із наявними готичними мотивами в ньому є повість Григорія Квітки-Основ'яненка «Конотопська відьма». Сам автор не визначився із жанром: «А сюю повість, або казку, та розказував мені покійний Панас Месюра…» [52].

Основним джерелом натхнення автора слугувала усна народна творчість, віра людей у надприроднє. Крім того, у своєму листі до Петра Плетньова від 8 лютого 1839 року Г. Квітка-Основ'яненко зазначив: «З такою надією на прихильність Вашу додаю "Конотопську відьму", безглузду за своїм змістом, але

все це засноване на розповіді старожилів. Палення (уявних) відьом при посусі не тільки бувало, з усіма сумними наслідками, але, на подив і навіть жах, відновлене поміщицею сусідньої губернії» [52].

«Конотопська відьма» не єдиний твір автора, що містить у собі готичні елементи. Наприклад, у гумористичному оповіданні «Мертвецький Велиґдень» головний персонаж Нечипір несподівано для себе опиняється серед мерців, які прийшли до церкви. У ще одному оповіданні під назвою «От тобі і скарб» Г. Квітка-Основ'яненко описує пригоду Хоми Масляка, який, женучись за скарбами, потрапив у пастку до самого чорта.

Повість Г. Квітки-Основ'яненка сатирично-реалістична, адже, крім змалювання містичних персонажів та подій, тут також присутні кілька ліній, що розкривають проблеми свавілля нащадків колишньої козацької старшини. Твір написаний в 1833-му та опублікований у 1837 році у другій книзі «Малоросійських повістей».

Повість «Конотопська відьма» належить до шкільної програми з української літератури для 10 класу, правда, до списку творів для додаткового самостійного прочитання.

Твір складається з 14-ти розділів, які не мають назв. Також більшість із них розпочинаються словами, своєрідною анафорою: «Смутний і невеселий…». В кінці є післямова, яке автор назвав «Закінченіє».

Події відбуваються у Конотопі. Це місто реальне і знаходиться на території України в Сумській області.

Особливою є мова персонажів. Зокрема, увагу привертають репліки Прокопа Ригоровича Пістряка. Оскільки він писар, його мовлення переповнені слов'янізмами та русизмами. Інші ж персонажі володіють лише розмовною мовою. Розповідь ведеться від 3-ї особи.

Першою згадкою про нечисть у творі є розмова, що склалася між писарем Прокопом Ригоровичем Пістряком та конотопським сотником Микитою

Уласовичем Забрьохою. З цього діалогу читач дізнається про те, як виникали напасті, що спіткали громаду: « Є на світі нечестивиї баби, … імуть упражденіє у відьомстві, іже ночним уременем, нам возлежащим і сплящим, сії нечестивиї ісходють із домов своїх і, воздівше на ся білую сорочку, розпускають власи свої, яко вельблюжії, і, пришедше до сосідських і других жителей пребиваній, увходють у кравницю, просто рещи, хлів, і імають тамо крав, і доять і їх, і кротких овечат, і бистроногих кобилиць, … Чи понятно вам теперечки, добродію, відкіль сія напасть постиже нашу палестину, яко не імами ні краплі дощу, даже і до днесь?» [52].

Історія взаємодії козацької старшини та відьом не є вигадкою. Зокрема, найвідоміший судовий процес над відьмами відбувся в 1666 році за правління гетьмана Івана Брюховецького. Шістьох жінок тоді засудили на спалення перед усім народом. Царський посланець Іоан Леонтьєв назвав таку причину страти: «...бабы [відьми] выкрали у гетмановой жены дитя из брюха» Віктор Горобець зазначив у своїй праці «“Хочу одружитися на Москві... ” Жінки в політичній біографії гетьмана Івана Брюховецького» [33]. Цей випадок міг стати ще одним поштовхом до написання «Конотопської відьми».

Представницею нечистої сили у творі Григорія Квітки-Основ’яненка є Явдоха Зубиха, яку виявили серед інших підозрюваних у відьомстві дівчат та жінок: «Третя — Явдоха Зубиха, стара-стара та престаренна! Але старі діди, що вже насилу ноги волочуть, та розказують, що ще як були вони підпарубочими, так вона і тогді така стара була, як і теперечки; так що, коли б не збрехати, було їй літ п'ятдесят зроду. І кажуть про неї люди, що вона як удень, то і стара, а як сонце заходить, так вона і молодіє; а у саму глупу північ стане молоденькою дівчинкою, а там і стане стариться і до сход сонця вп'яте стане стара, як була учора. Так вона як помолодіє, то й надіне білу сорочку і коси розпустить, як дівка, та й піде доїти по селу коров, овечат, кіз, кобил, собак, кішок, а по болотам жаб,

ящериць, гадюк... Уже пак така не здоїть, кого задума! Хоч і ні за що і нічого нема, то вона таки возьме своє. … Оттака-то була ся Явдоха» [52].

Мотиву для більшості збиткувань, які зазначалися на початку твору, конотопська відьма не мала, та впродовж історії у Явдохи Зубихи були причини для своїх злодіянь. Так, вона хитро помстилася своїм кривдникам – конотопському сотнику Микиті Уласовичу Забрьосі та писарю Прокопові Ригоровичу Пістряку: «Хороше, що отсе ти мені розказав про Забрьоху та про Олену: ось я його оженю... достанеться і тобі, що мене так занапастили, що і сісти не можу, і згнущались надо мною, що при парубках порвали на мені і плахту, і сорочку, і пазуху розірвали, і очіпок збили, що я волосом освітила, та били мене... о, та й били ж мене! Ох, били ж мене; били, били, били! Що ні сісти, ні лягти не можна…» [52].

У повісті «Конотопська відьма» зображений фамільяр відьми. Ним був безіменний кіт старої Зубихи, з яким вона говорила та радилася. Західні дослідники, зокрема Джеймс Серпелл в своїй роботі «Guardian Spirits or Demonic Pets: The Concept of the Witch's Familiar in Early Modern England, 1530-1712» зазначив, звідки взялися фамільяри, окреслив їх функції та вигляд. Фамільяром називають тварину-супутника відьми, що допомагає власниці у різних її справах, наприклад: «Він мав магічні здібності, тому часто ставав корисним своїй власниці: « …от вона зараз шатнулась, достала каганець, піднесла до кота, тернула його проти шерсті, так іскри з нього і посипали, і вона засвітила каганець, поставила на стіл, а сама полізла під стіл чогось-то доставати.», «"Ану, котусю, відкрий свої очиці і посвіти, чи не вони се йдуть?" Кіт як розплющиться, як гляне своїми очима, так так як жар засяли, а Явдоха і бачить, що йде Микита Уласович Забрьоха…» [52].

У творі «Конотопська відьма» можна знайти докладні описи обрядів, за які Явдоха отримувала багато різних дарунків.

Відьму не можна назвати повністю негативним персонажем повісті, адже вона певним чином і допомагала іншим людям. Зубиха вилікувала жінку, що прийшла просити допомоги, хоч і обманом, але допомогла вийти заміж невродливій Солосі. Закоханих хорунжівну Олену та Дем'яна Халявського відьма теж не стала розділяти примусово, хоч за цю справу сотник Забрьоха пообіцяв старій виконати всі її бажання.

В повісті присутня ворона як символ смерті. Окрім того, письменник Митрофан Довгалевський у своїй теоретичній праці «Сад поетичний» зазначає, що вищезгаданий птах маркує також і людину-грішника [46]. Отже, ворона, що з'являється в самому кінці твору, у «закінчанії», символізує гріховну душу старої відьми Явдохи Зубихи, яка своєю тяжкою смертю відплачує всім жителям Конотопа за скоєні злодіяння.

Описуючи сцени чаклування відьми, Г. Квітка виявив добру обізнаність етнографа з деталями ворожіння, знахарства, замовляння. Тож «Конотопська відьма» українського письменника, безумовно, вартує того, щоб бути перенесеною до основного списку шкільної літератури, адже це яскравий приклад давніх вірувань нашого народу.

3.2. Готичні мотиви в драмі-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня»

Драма-феєрія «Лісова пісня» авторства Лесі Українки запропонована для вивчення учнями 10 класу. Також до обов'язкового вивчення учнями винесено уривок із твору, а саме останній монолог Мавки.

«Лісова пісня» як драматичний твір складається із прологу та 3 дій, а також списку дійових осіб та ремарок-відступів, що вказують на дії та певні емоції персонажів.

Як відомо, поштовхом до написання твору стало для Лесі Українки її захоплення фольклористикою, глибокі пізнання письменниці у міфології. Це саме виявилось і причиною швидкого створення драми. Як зазначила мисткиня у

листі до сестри Ольги від 9.11.1911 р., «...писала я її [драму] дуже недовго, 10–12 днів, і не писати ніяк не могла, бо такий уже був непереможний настрій» [102]. Крім того, в дослідницькому доробку письменниці є чимало робіт суто фольклорного напряму: «Купала на Волині» (1893), «Дитячі ігри, пісні й казки» (1903), «Народні пісні до танцю» (1904) та ін.

Серед значної кількості методичних розробок, пов'язаних із вивченням «Лісової пісні» у школі, можна виокремити всього кілька тих, які містять завдання, спрямовані на обговорення портретів містичних персонажів. Так, Наталія Загоруйко у своїй розробці уроку на тему «Леся Українка. Драма-феєрія "Лісова пісня" – шедевр української драматургії. Світ людей і світ лісових мешканців у драмі» пропонує здійснити художній аналіз образу Мавки, а також поміркувати над тим, які цінності сповідують у творі містичні сили.

Окремі вчителі-методисти пропонують розглядати містичних персонажів як невід'ємну частину природи, а не як феномен, протиставлений християнській світобудові. Центральним образом твору вважається все ж таки людина. До прикладу, у своїй роботі «Драма-феєрія Лесі Українки «Лісова пісня»– мистецький шедевр драматургії» Альона Кордонська пропонує запитання: «Чи є в драмі, окрім Мавки, образи гармонійних людей?» [57]. Але ж воно суперечить демонічній сутності Мавки і зображує цього персонажа як звичайну людину, що, у свою чергу, суперечить концепції фольклорного образу, який протиставляється буденному людському.

У цій самій розробці постає проблемне питання: «Як через образ Мавки письменниця розкрила мрію про ідеальну людину, утвердила думку, що людина — творець краси?» [57]. Це чергове питання, яке стирає кордони між світами (містичним та реальним), що, безумовно руйнує задум Лесі Українки показати гармонію людини з природою, частиною якої є цілий ряд міфологічних персонажів.

Як готичний твір, «Лісова пісня» захоплює своїм різноманіттям фольклорних, містичних персонажів. Письменниця майстерно зобразила кожну дійову особу драми, адже мала неабиякі пізнання у віруваннях наших пращурів.

Драма-феєрія – це один із низки творів, у яких зображено тісний зв'язок потойбіччя зі світом живим. До такої теми зверталися багато авторів.

Із перших рядків твору читач знайомиться з великим різноманіттям міфологічних персонажів. Кожен із них має свій характер. Серед усіх дійових осіб драми можна легко виокремити головних: Мавку та людського парубка Лукаша. Другорядними можна вважати Лукашеву матір, Килину, дядька Левка, прототипом якого став Лев Скулинський – мешканець із села Скулин. У творі також багато епізодичних персонажів, усі вони містичні: Потерчата, Злидні, Русалки, Водяник, Лісовик, Перелесник, Той, що в скалі сидить, Той, що греблі рве та Куць. До того ж усі вони важливі та просувають сюжет твору.

У «Лісовій пісні», а саме в розмові між Потерчатами та Русалкою, чітко простежується демонологічна ієрархія, адже містичні персонажі мали свого «ватажка» (Лісовика), поважали та не сміли ослухатися його заборон: «Перше Потерча Утопи! Русалка Не смію. Лісовик заборонив» [105].

Леся Українка у своїй драмі-феєрії не тільки ламає концепцію містичного як суцільного зла, а й, навпаки, зображує більшість міфічних героїв твору як добрих, лагідних, люблячих та здатних до співчуття істот, за умови, що ніхто не завдає їм кривди. У той же час письменниця розкриває людей як підлих та жорстоких у ставленні не тільки до чужинців, але й до собі подібних, а також зосереджених не на духовних, а на матеріальних цінностях.

Хтось із дослідників, перебуваючи на Подніпров'ї, виокремив двадцять вісім «сестриць» [мавок]: Березницю, Вербицю, Вишницю Гречуху(Гречишниця), Дивовиця, Жалиця, Кануперниця, Любистиця, Нічка-Маруха, Полудниця, Травниця та ін., характеризуючи кожну, маркуючи місце проживання кожної, її зовнішній вигляд та магічні можливості [59, 84].

Мавка із твору Лесі Українки – Вербиця, адже мешкає у вербі. Також на це вказує її зовнішність, а саме: зелене волосся: «З-за стовбура старої розщепленої верби, півусохлої, виходить Мавка, в ясно-зеленій одежі, з розпущеними чорними з зеленим полиском косами…» [105].

Надзвичайно цікавим рішенням письменниці було зобразити кохання Мавки та Лукаша, адже, за уявленнями наших предків, лісові мавки – дівчата, що вкоротили собі віку через нещасливе кохання. Після смерті вони спокушають парубків та позбавляють їх життя.

Мавка з «Лісової пісні» – це приклад того, як містична істота не тільки пізнає бодай короткочасне, але все ж щастя кохати та бути коханою, але й має велику силу волі, адже, попри свою природу, дівчина не тільки не вбиває Лукаша, а ще й кілька разів рятує його, зрікаючись своєї демонічної суті, та всіх інших лісових створінь і приносячи саму себе у жертву: «Не радій, бо я його порятувала. В серці знайшла я теє слово чарівне, що й озвірілих в люди повертає», «Не гідна ти дочкою лісу зватись!» [105].

Таким чином авторка створила сильний образ, який перевертає традиційні уявлення про містичних істот, їхню суть, який певним чином возвеличує їх над людьми, адже вчинки нечистої сили (Мавки) благородніші, аніж людські.

Не менш цікавим образом у драмі-феєрії є Лісовик (лісун, полісун, гайовик). За віруваннями пращурів, саме він є головним у лісі, всі інші істоти слухали та підкорялися його волі.

Цей твір дає змогу учням не тільки розширити пізнання щодо вірувань наших предків, але й підштовхує до висновків, що зовнішність, походження і т. д. не мають великого значення, якщо твоє серце сповнене добра та любові до всього живого довкола.

Інколи люди укладали з Лісовиком угоди для того, щоб мати змогу рубати дерева, але не всі, а тільки пошкоджені чи старі; та ін. За порушення угоди слідувало покарання. Домовитися з лісовим володарем можна було лише 24

червня. Таку угоду з Лісовиком уклав дядько Лев, якого всі істоти любили та вважали за порядного, чесного чоловіка.

Також наші предки вірили, що для того, аби назбирати грибів чи ягід у лісі, слід просити дозволу та принести гостинець: «Дух лісу, до тебе з добром прийшов, дітям твоїм дари приніс. Дозволь у володіння твої вступити, дозволь від щедрот твоїх дещицю отримати. Кошики добром лісовим наповнити. Уклін низький тобі, господарю лісу, кладу й закон твій визнаю» [59, 15].

У творі Лісовик зображений справедливим та дбайливим господарем, який стає на захист своїх підопічних: «Ту помсту ти злочином називаєш, ту справедливу помсту, що завдав я зрадливому коханцеві твоєму. Хіба ж то не по правді, що дізнав він самотнього несвітського одчаю, блукаючи в подобі вовчій лісом. Авжеж! Тепер він вовкулака дикий! Хай скавучить, нехай голосить, виє, хай прагне крові людської, — не вгасить своєї муки злої!» [105].

Окрім Мавки та Лісовика, в «Лісовій пісні» є ряд інших другорядних та епізодичних містичних персонажів: Водяник (водяний, водовик, водан, донник) - володар та захисник водойм; Потерчата (поторочата, потерчуки, згібленята) - духи померлих дітей та ін.

Безумовно, що знайомство сучасних молодих людей із цим дивовижним світом збагатить їх у пізнавальному, моральному, естетичному сенсах. Тому вивченню драми-феєрії Лесі Українки вчитель-словесник мусить приділяти велику увагу, не пропускаючи нагоди підкреслювати наявність у творі наших національних готичних образів та мотивів.

3.3. Готичні мотиви в повісті Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків»

Повість Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків» вивчається у 10 класі за програмою, затвердженою в 2017 р. (рівень стандарту). Заодно нагадаємо, що за мотивами цього твору відомий український режисер Сергій

Параджанов зняв однойменний фільм «Тіні забутих предків» (1965). Через 48 років по тому один із наших сучасників, а саме режисер Любомир Левицький частково запозичив назву повісті Михайла Коцюбинського для свого фільму «Тіні незабутих предків» (2013). Згодом і відома поп-співачка Аліна Паш скористалася назвою твору Михайла Коцюбинського для своєї пісні «Тіні забутих предків» (2022).

Серед методичних розробок нема жодної, в якій би детально або хоча б частково розкривались для учнів готичні мотиви у творі Михайла Коцюбинського. На жаль, ніхто не звернув уваги на розмаїття демонології, у яку в давнину та частково й зараз вірять гуцули.

Центральним містичним персонажем є Марічка, яка з певних причин помирає і стає справжньою нявкою (мавкою). Відомою рисою цієї істоти є її напівпрозорість, навіть через її спину можна побачити всі нутрощі. Такою ж була і Марічка: «Він бачив перед собою Марічку, але йому дивно, бо він разом з тим знає, що то не Марічка, а нявка. Йшов поруч із нею й боявся пустити Марічку вперед, щоб не побачить криваву дірку ззаду у неї, де видно серце, утробу і все, як се у нявки буває» [64].

Гуцули вважали, що мавки походять із душ мертвонароджених дітей або ж тих, що померли нехрещеними, мають вигляд гарних дівчат, залишають сліди босих дитячих ніг, люблять ігри і танці, особливо в молодий місяць. Людей, а зокрема молодих хлопців або ж чоловіків, нявки приваблюють до себе співом. Тих, хто піде за ними, заведуть у безвість. У деяких місцях гуцули вважають, що вслід за мавкою по землі тягнуться її нутрощі. Михайло Коцюбинський, зображуючи нявку, зробив її опис найточнішим, таким, як і дослідники-фольклористи. На противагу такому змалюванню персонажа стає Леся Українка, яка у своїй «Лісовій пісні» описує лісове створіння як щось чисте, невинне та казкове.

Ще одним персонажем міфологічного походження є у творі чугайстир. Це – фольклорна лісова істота. Зображена вона у вигляді високого, як смерека, чоловіка, одягнутого в білий одяг. Зображували його як звичайного чоловіка, шкіра якого покрита довгим волоссям. Багато спільного у чугайстра з лісовиком. Поширеним цей образ був на Гуцульщині. За повір'ями, чугайстир ловить лісових мавок і поїдає їх. Проте до людей чугайстер нібито ставиться доброзичливо; поспілкувавшись із ними при зустрічі, він відпускає їх, не заподіявши жодної шкоди.

Чугайстир — це оригінальний персонаж демонології українців, пов'язаний із давніми поглядами на сили і явища природи, з вірою у чародійство і перевертнів. У творі Михайла Коцюбинського чугайстер змальований як добра істота: «Тоді Іван зразу його впізнав. Се був веселий чугайстир, добрий лісовий дух, що боронить людей од нявок. Він був смертю для них: зловить і роздере» [64] .

Ще одним готичним персонажем твору є мольфар. Автор його описує так: «Про нього люди казали, що він богує. Він був як бог, знаючий і сильний, той градівник і мольфар. В своїх дужих руках тримав сили небесні й земні, смерть і життя, здоров'я маржини й людини, його боялись, але потребували усі» [64] Мольфар Юра зображувався як частково позитивний та частково негативний персонаж.

Мольфарів уявляли як людей, що мають здатність наводити порчу на людей та їхню худобу. Для цього вартувало лише принести шматок тканини з одежі, а також землі, на яку ступала та людина. Із землі мольфар виготовляв ляльку й загортав її в тканину. Далі він ховав ляльку так, щоб жертва через неї переступила. Після цього ляльку можна було сушити, колоти голками або розчавити — жертва починала всихати, хворіти або помирала.

Мольфари мали неоднозначну репутацію серед населення. З одного боку, їх поважали, з іншого — боялися. Захиститись від мольфара можна було, тільки звернувшись до іншого мольфара.

М. Коцюбинський глибоко перейнявся духовними скарбами, пов'язаними з Гуцульщиною, у його світі містичне органічно співіснує з реальним, доповнюючи його.

3.4. «Слуга із Добромиля» Галини Пагутяк з погляду готичного

Ще одним твором Галини Пагутяк, що належить до списку шкільної літератури (але лише до переліку творів для самостійного прочитання), є роман «Слуга із Добромиля». Його запропоновано вивчати учням 11 класу. За цю свою книгу «Слуга з Добромиля» авторка в 2010 році стала лауреатом Шевченківської премії.

Роман Галини Пагутяк «Слуга з Добромиля» досліджували Галина Бокшань у своїй роботі «Героїчний міф у романі Галини Пагутяк "Слуга з Добромиля"», Світлана Бородіца у праці «Трансформація художнього образу в романі "Слуга з Добромиля" Галини Пагутяк», Тетяна Ворожбит у своїй «Художній концепції героя у романах Галини Пагутяк» та ін.

В одному зі своїх інтерв'ю Галина Пагутяк зазначила, що поштовхом до написання твору була пропозиція Мирона Іваника, редактора видавництва «Знання», написати роман-екшн про Добромиль. Центральним образом роману є сам Слуга з Добромиля, який розповідає історію свого життя. Тлом для оповіді стають історичні події 1949 року: боротьба комуністів з Українською повстанською армією та репресії радянської влади стосовно духовенства.

Протягом усього твору авторка маркує час та місце дій, які описуватимуться далі. Цей часопросторовий поділ формує своєрідні «розділи» роману («Лаврів, 1939 рік», «Добромиль, 1949 рік», «Низький Замок, 1604 рік»).

Оповідь ведеться спершу від третьої особи, та потім змінюється на монолог від першої. Саме безіменний Слуга є головним героєм, а також наратором у романі. Крім того, читач дізнається, що таємничий персонаж є також містичним та демонічним, адже він нащадок опиря та відьми — дхампір.

Розповідь охоплює події, що тривали 800 років. За цей час оповідач побачив багато історичних подій. У своїй короткій рецензії на твір В. Панченко влучно було зазначено, що роман Галини Пагутяк «Слуга із Добромиля» є сповіддю того, хто не може вмерти, навіть якби і захотів [83].

Власне, це черговий твір, де письменниця вміло й досконало поєднує різні жанри з містичними мотивами, надаючи йому особливої атмосфери. Події у творі зображені в цілком реальних населених пунктах.

Образ Слуги досить символічний. Він уособлює вірність та вдячність за порятунок. Цим головний персонаж завдячує своєму рятівникові Купцю з Добромиля, який підібрав хлопця ще в дитинстві. Навіть у своєму інтерв'ю Ігореві Кулику письменниця зазначила: «Служіння – це, насамперед, вірність, відданість, це коли «раз добром нагріте серце вік не охолоне»»[65].

Читаючи роман Галини Пагутяк «Слуга з Добромиля», ми звертаємо увагу на слово «слуга», що є одночасно визначенням статусу персонажа та його ім'ям, хоч сама авторка запевняє в протилежному і надає слову зовсім іншого сенсу: «...слуга у жодному разі не тотожний прислузі. Це, радше, інструмент порятунку, наданого вчасно. Слуга – це комусь подарована надія, хтось нагодований шматком хліба, інший – виведений з лісу на битий шлях. Служіння – це маленькі, але конкретні справи, які ми робимо кожного дня. Для когось, за нагоди» [65].

Як і в попередньому творі, Галина Пагутяк зображує готичних персонажів як людей, які прагнуть жити в гармонії з іншими, позбувшись тягаря власної таємниці. Вони бажають просто позбавитися роздвоєності своїх душ, адже всередині них, у запеклій боротьбі демонічного та людського, все ж перемагає людське.

Слуга з Добромиля із однойменного роману та Іван Беззуб'як із твору «Урізька готика» Галини Пагутяк схожі також у своїх поглядах на світ, у ставленні до людей довкола, в бажанні зрозуміти та віднайти себе. Та, незважаючи на своє демонічне походження та химерне єство, жоден із них не відвертається від Бога, а навпаки, шукає його у своїй душі та старається зрозуміти і врівноважити те нелюдське із християнським.

Окрім Слуги, у творі є ряд інших готичних персонажів, наприклад, вроджені та роблені опирі, ворожбити, відьми.

Проблематика твору досить широка: внутрішня боротьба між демонічним та людським, вірність, життя та смерть, проблема людської ницості тощо. Окремою, не такою яскравою, та не менш важливою проблемою є розвиток історичних подій, а саме боротьба українських повстанців проти радянської влади. Письменниця, описуючи нелегку долю Слуги з Добромиля, звертає також увагу на історичний контекст, пов’язаний із долею нашої держави.

3.5. Готичне як домінантне (за романом Галини Пагутяк «Урізька готика»)

Одним із найцікавіших творів української письменниці Галини Пагутяк є роман «Урізька готика». Примітно, що й саму письменницю неодноразово називають містичною мисткинею.

Про твір «Урізька готика» є чимало наукових праць та рецензій, а то й звичайних відгуків. Високі оцінки та цікаві коментарі про цей роман читачі залишають в Інтернеті: «Галина Пагутяк – абсолютно нова для мене письменниця. Історія, котру вона розгортає в цій книжці, зачаровує та нагнітає. "Урізька готика" – книга похмура, сіра, депресивна, але саме в цьому полягає її особливий смак! Просякнута містикою, загадками та потойбічними силами, ця книга не відпускає до останньої сторінки»; «…справжні мурашки від страху – але ще більшою була моя цікавість. Так зачепило! Така напруга!» та ін.

Перед текстом роману, його публікації 2012 року подаються слова редактора Олександри Чаус, з яких можна дещо довідатися про твір (про Уріж, демонологію, звичаї, мову твору, читача); далі йдуть вісім розділів, кожен з яких має свою назву. На відміну від авторів, які іноді вже в найменуваннях розділів описують події, що безпосередньо там відбуваються, Галина Пагутяк не робить цього. Схоже, для неї важливіше висвітлити емоції, які переживають герої «Урізької готики».

Події в романі здебільшого відбуваються в селі Уріж, що на Львівщині. Населений пункт є реальним, письменниця мешкала там, будучи ще дитиною. Власне, авторка в багатьох своїх творах пише саме про це село. Окрім «Урізької готики», у неї є книга «Уріж та його духи», а також тритомник під назвою «Захід сонця в Урожі» та ін.

Уріж був заснований ще в 1515 році, тоді ж і з'явилися перші згадки про цей населений пункт. Зараз у селі є кілька церков, одну з яких побудували за кошт графині Комарницької. Уріж ділиться на Горішній та Долішній (Вижній та Нижній). Зараз на території села є школа, бібліотека та клуб. Інші населені пункти, про які згадує Галина Пагутяк у своїй книзі, також є реальними (міста Львів, Винники та село Нагуєвичі).

Розповідь у романі «Урізька готика» ведеться від третьої особи. Наратором виступає уявний оповідач або ж і сама авторка, яка знайомить читача з героями та подіями, що з ними відбуваються. Наприкінці роману з'являється ще один невідомий оповідач, який від першої особи розповідає про приношення Жертви головному опирю.

Власне, події у творі розгортаються поступово. Галина Пагутяк, як і прийнято в готичній літературі, змальовує погоду, переважно дощову – як символ тривожного внутрішнього стану всіх літературних героїв своєї книги. Та головне, що вона вибудовує кілька сюжетних ліній: життя сільського священника-удівця Антонія; корабельного агента Влодка та фотографа Юліана, які гостювали в селі;

таємничого дідича Болеслава; Петра Безуб'яківа та його сина Орка, життя яких і є основою всього роману. Присутні у книзі і другорядні, епізодичні персонажі, теж по-своєму цікаві та важливі.

Майже кожен герой роману зустрічається з паранормальними явищами або ж стає жертвою чи свідком містичних подій. Усі життєві лінії персонажів переплітаються між собою, також упродовж твору герої активно взаємодіють одні з одними.

Найзагадковішим образом є постать Петра Безуб'яківа. Читач напружено спостерігає за тяжким життям цього вдівця, його внутрішнім конфліктом, переживаннями та намаганнями вберегти свого сина Орка від невідомої біди. Письменниця зосереджує увагу читача на секреті, що так старанно від своєї дитини приховує чоловік. Цей прийом є вдалим і створює певну інтригу.

Нерозривно з Петром пов'язаний і образ малолітнього Орка, мимоволі він опиняється навіть в епіцентрі подій. Хлопець слухняний, добрий, працьовитий, та в ньому живуть і негативні риси, як-от піддатливість впливам, невпевненість у собі та замкнутість, що тільки сприяють негативній дії на нього нечистої сили.

Сільський священник Антоній зображений не за всіма канонами. Він добрий, готовий допомогти односельцям: «Отець Антоній хотів, але не міг відділити себе від чужої біди, від того, що нищило здорові молоді лиця» [80]. Однак за довгий час проповідування цей чоловік трохи віддалився від своєї діяльності, хоч і залишився богобоязливим: «Богословську науку отець Антоній давно занедбав і судив тепер з точки зору звичайної логіки» [80].

Образ єгомостя, як і Петра, трагічний, чоловік зазнав багато горя, став удівцем та не мав змоги продовжити свій рід.

Отця Антонія та Петра Безуб'яківа можна інтерпретувати як силу, що протистоїть нечисті. Проте кожен це робить по-своєму. Священник тільки своїм призначенням говорить про ворожу налаштованість до лиховісних потойбічних істот, тоді як Петро протистоїть нечисті зовсім іншим шляхом. Він веде

внутрішню боротьбу, стараючись уберегти себе та свого сина від їхньої справжньої сутності. Петро – опир, який зрікся власного роду для того, щоб прожити інше життя, відмінне від того, яке проживають його родичі. Герой не хотів шкодити іншим людям, а навпаки, бажав жити, як вони, і вести праведний спосіб, цього ж бажав і своєму синові Орку.

Не менш містичним і таємничим є дідич Болеслав, якого односельці вважали справжнім опирем через його дивний режим та поведінку: вдень спав, а вночі, навпаки, ще й слугам своїм забороняв.

Уперше в романі з нечистою силою зустрічається фотограф Юліан. Прогулюючись увечері по селу, він натрапляє на стару жінку: «Звідкись з'явилася стара згорблена жінка і пішла просто на нього. Юліан відступив убік, бо, напевно, бабця була трохи підсліпувата, хоча йшла досить упевнено.

— Слава Йсу! – привітався до неї Юліан, але жінка навіть не повернула голови. Може, ще й недочувала» [80]. Як відомо, опирям не можна спілкуватись із живими людьми. Деякі епізодичні герої Г. Пагутяк стали жертвами нічних потиначів. Наприкінці твору читачі мають змогу дізнатися, що одні з головних персонажів (Петро та Орко) також причетні до вбивств.

Демонологічний фонд роману представлений родичами-опирями сім'ї Безуб'яків, що живуть у сусідньому селі Нагуєвичах. На жаль, письменниця не так розлого описала, хто ж такі опирі, мотиви їхніх знущань над звичайними людьми. Дуже цікаво було б дізнатися не тільки про буденне життя мешканців села Уріж, але й про побут таємничих, містичних та кровожерливих «людських потиначів» (опирів).

«Таємничі персонажі роману "Урізька готика", опирі, не є тими вампірами, якими нас лякають з екранів телевізора. Це — живі люди, а не покійники. Вони примушують людей носити їх на плечах через воду, в Лози. Ніхто не знає, що там відбувається, але відомо, що жертви невдовзі помирають» [80]. Ці слова дещо суперечать подіям, зображеним у книзі, адже містичні істоти проявляють свою

агресивність та ворожість тільки після смерті і здійснюють помсту своїм ворогам, уже будучи мертвими, а також можуть спілкуватись між собою подумки, насилати на інших марення, які майстерно маскують під реальність.

Опиря позбавлялися так, як звичайного вампіра: «…коли опир встає з могили й починає потинати людей, тоді відкривають гріб, кладуть опира лицем донизу й забивають кіл межи плечі...» [80]. Так само про опирів у своїй роботі «Відьми, чарівниці й опирі, чи то ж примхи і примхливі оповідання люду українського» написав Анатолій Свидницький [92]

На жаль, письменниця не повністю розкрила мету опирів збагатити свій рід за рахунок сім'ї Петра та Орка. Було б цікаво дізнатися від неї самої про таких містичних істот значно більше.

Власне, Галина Пагутяк майстерно зобразила й інших персонажів (людей), за роздумами та діями яких справді цікаво спостерігати. Читач може чітко простежити внутрішню боротьбу в душі кожного з героїв твору. Протягом усієї книги відстежуємо мотиви затяжного смутку, який властивий усім персонажам авторки. Петро Безуб'яків майже одночасно втратив свою дружину та доньку, він постійно сумує за ними, картає себе за те, що не міг нічим зарадити. Орко, так сама як і батько, проживав дні, сповнені скорботи та болю. Затяжний смуток отця Антонія схожий із Петровим. Він – удівець, якому не довелося стати батьком та продовжити свій рід.

Корабельний агент Влодко – єдиний персонаж, чий тотальний сум змінився радістю. Чоловік не був щасливий, адже мріяв про далеку Америку, до якої закликав жителів Урожа. Та його товариш Юліан подарував хлопцеві такий бажаний «щасливий» білет до омріяного краю. Сам фотограф не відзначався особливою радістю. Такий його настрій зумовлений самотністю та постійною боротьбу з буденністю життя : « Юліан боровся ціле життя із сірістю, бо не все залежало від майстерності фотографа» [80].

Таємничий дідич Болеслав також був оповитий сумними настроями, адже прожив нелегке молоде та доросле життя і його наздогнала така ж нелегка старість, що підкосила його хворобою: «Пан управитель в особі вмираючого, принаймні, дуже хворого дідича, бачив утілення іншої сили, яка живилась своїм володарем, з'їдаючи його мозок і серце. У ті очі страшно було заглянути: сама чорнота, у якій дрімали безмежні можливості, і дурний чоловік волів нею радше знищити самого себе, аніж спрямувати її на завоювання світу» [80].

У творі «Урізька готика», крім містичної сюжетної лінії, є й детективна. Фотограф Юліан стає активним учасником розслідування таємничого вбивства сільського вчителя. Крім того, у романі подано й інші насильницькі дії, такі як: спроба пограбування та вбивства, описи підготовки до кривавих жертвоприношень тощо. «Мала Регінка, йдучи рано до школи, першою побачила вчителя. Той лежав у фосі з розпореним горлом, трохи віддалік того місця, де сталася трагедія» [80].

Окрім християнства, містика тісно пов'язана з язичництвом, що чітко можна спостерегти на сторінках книги Галина Пагутяк, скажімо, коли описуються способи відлякування опирів: «Має розсипаний мак під порогом…. До хати вони не зайдуть, як сам їх не пустить» [80].

Також наприкінці роману є описи підготовки до жертвоприношень, що нехарактерні для християнської релігії. «...Ми знайшли того пса у рові. З простріленою ногою, він ховався від куль. Ліпшого не треба, щоб сторожив наші скарби. Що 50 літ на роковини нашого Пана мусить бути жертва. Ми готувалися до тієї великої події півроку. Той пес якраз надавався до Жертви, бо не міг ходити по сьому світі, а значить, і з того не вернеться. Мали вкинути його до склепу нашого Пана ще живого, поки текла кров. Тому й не били, аби відразу вбити» [80].

Присутній у творі й опис обрядів, які проводять опирі для підтримання зв'язку з родом: «Усі стали в коло. Старшому піднесли келішок, до половини

наповнений горівкою. Він вийняв з кишені шило, вколов собі палець на правій руці й видусив з нього пару крапель крові. Далі інші так само дали свою кров. Тоді Старший поважно мовив:

— Пиймо, браття і сестри, абись-мо трималися вкупі, і аби крові у шклянці було більше, а горівки — менше» [80].

Проблематика твору доволі широка. Окрім проблеми боротьби добра і зла, містичного і праведного, є й інші, як-от: батьків та дітей; життя та смерті; прийняття себе та свого єства тощо.

Проблему батьків та дітей майстерно зображено на прикладі стосунків Петра Безуб'яківа та його дітей: Орисі (загиблої на початку твору) та Орка. Через домашні клопоти батько часто забував приділяти достатньо уваги своєму чаду, що призвело до негативних наслідків. Деякі інші герої роману мріяли про дітей. Наприклад, кухарка Каролька вважала своєю дитиною померлу дружину Петра Марію, адже самій не довелося стати матір'ю: «Мала спершу нещасливе життя: тато з мамою рано померли, чоловік був пияк, єдина дитина вродилась неживою» [80].

Проблема життя і смерті актуальна майже для всіх героїв роману Г. Пагутяк. Петро Безуб'яків та отець Антоній задумувалися не тільки про те, як їм прожити свої дні, але й про втрату близьких людей. Наймит Гарась турбувався про єгомостя, адже розумів: якщо раптом сільського священника не стане, йому доведеться доживати своє життя на вулиці. «Молився за єгомостя, щоб той, не дай, Боже, не вмер скорше від свого слуги, бо тоді їм з дихавичним Йосипом доведеться йти на жебри і вмерти під плотом. Щастя Гарасеве було у здоров'ї єгомостя, тому він із болем сприймав найменшу його недугу і слабкість, що мусили з роками збільшуватись у старшого чоловіка. Гарась хотів би вмерти першим» [80].

Проблему єства та внутрішньої боротьби найкраще висвітлено в образі Петра. Спочатку чоловік зрікся свого роду, відцурався власної натури, та з часом,

після роздумів, вагань, залякувань та погроз зі сторони рідні все ж «навернувся на потрібний шлях».

Мова роману Галини Пагутяк цікава та жива, адже збагачена діалектними словами, що характерні для тієї місцевості. «Петро з Орком лущили фасолю, що підсохла на стриху. Хлопець був неуважний і замість фасолі кидав часом до миски лупину»; «Орко мусив урешті вкритися веріткою, бо знову почав падати дощ. Здоймив її недалеко від того місця, з якого було видно, що робота йшла добре, і завтра вони не підуть на поле» [80].

Після прочитання роману Галини Пагутяк «Урізька готика» залишається багато питань, на які хотілось би отримати відповіді у розв'язці. Навіть сама письменниця зазначає наприкінці, звертаючись до читачів: «Можливо, ця книжка закінчилася не так, як ви очікували. Проте життя не женеться за подіями, і багато чого з тих часів, які я описую, збереглося незмінним…» [80].

Висновки до розділу 3

Як уже зазначалося, твори для учнів 9-11 класів є значно складнішими за ті, що рекомендувались школярам попередніх класів. Тут, на відміну від творів для молодших дітей, уже розмивається поняття добра і зла, у читачів з'являється більше інтересу до моторошного та містичного. Ці тексти вже пропонують читачеві готику без прикрас та пом'якшень – це не завжди щось казкове, це може бути небезпечним і навіть смертоносним.

Класичні твори з готичними елементами містять у собі багату етнологічну складову: Григорій Квітка-Основ'яненко, Михайло Коцюбинський, Леся Українка списують своїх персонажів та події, пов'язані з ними, з реальних тогочасних вірувань українців, унаслідок чого учні пізнають іще одну грань своєї культури. Галина Пагутяк доповнює це знання і акцентує на локальному аспекті – навіть маленькі населені пункти можуть мати свою індивідуальну історію та

містику. Усе це в сукупності ілюструє те, що готика є культурним явищем і її знання є необхідним для всебічного розвитку особистості.

Такі твори потребують детального вивчення, аби учень міг побачити історію на кількох рівнях: особистісному та суспільному. «Тіні забутих предків» розповідають як про любов Івана та Марічки, так і про тодішній побут гуцулів, їхнє світобачення та віру. Те ж стосується інших авторів – їхні твори багатошарові і вивчення їх з боку готичності є просто необхідним.

Розділ 4. З методики вивчення творів готичного плану учнями середньої та старшої школи

Тема. Урок позакласного читання. Григорій Квітка-Основ'яненко. Повість «Конотопська відьма». Центральний образ відьми у творі. (9 клас).

Мета: Дидактична (навчальна): розширити і поглибити знання учнів про біографію письменника та історії написання «Конотопської відьми»; визначити ідейно-тематичну спрямованість твору; допомогти учням ознайомитися з характерами персонажів.

Розвиваюча: продовжувати розвивати навички учнів працювати з навчальним матеріалом та текстом твору самостійно; розвивати навички вміння грамотно й чітко висловлювати власні думки, робити висновки.

Виховна: продовжувати виховувати зацікавленість творчістю українських письменників, зокрема Григорія Квітки-Основ'яненка; виховувати почуття патріотизму, гідності, честі, поваги людей.

Очікувані результати: вміти дискутувати на задану тему; вміти чітко висловлювати свою та слухати чужу думку; бути лаконічним та точним; вміти виокремлювати головне в тексті.

Обладнання: текст твору, портрети письменника, презентація, ілюстрації до тексту, дидактичні матеріали, індивідуальні завдання-картки, навчальні відео, мультимедійна дошка.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Епіграф до уроку:

А ти, батьку,
Як сам здоров знаєш,
Тебе люде поважають,
Добрий голос маєш…
…….Т. Г. Шевченко «До Основ'яненка»

Хід уроку

Організація навчальної діяльності учнів.

Привітання. Перевірка присутніх. Перевірка виконання попереднього домашнього завдання.

Актуалізація опорних знань учнів.

– Діти, що ви можете пригадати про Григорія Квітку-Основ'яненка?

– Які твори Григорія Квітки-Основ'яненка ви вже вивчали?

Оголошення теми та мети.

Учитель: Любі дев'ятикласники, сьогодні на уроці ми з вами знову поринемо у світ творчості Григорія Квітки-Основ'яненка, познайомимося з новими персонажами та їхніми пригодами, з'ясуємо, хто такі відьми та чим вони відрізняються від звичайних людей.

Сприйняття та засвоєння учнями нового матеріалу.

Короткі відомості про твір.

Повість «Конотопська відьма» – бурлескно-реалістичний твір, сатира на дійсність останнього періоду Гетьманщини. У творі зображено морально розбещену старшину, пасивність і затурканість селянства, слухняність сотенного козацтва, яке відробляє сотникові – неначе кріпаки панові.

Представниками звироднілої старшини в повісті є конотопський сотник Микита Уласович Забрьоха та його писар Прокіп Пістряк. Отримавши «предпісаніє» йти на Чернігів з усією сотнею, сотник за лукавою порадою писаря залишається в селі, щоб топити відьом у ставку.

У фіналі твору всі персонажі отримують по заслугах.

Аналіз твору «Конотопська відьма»

Рік написання: написана в 1833, а опублікована в 1837 році.

Жанр: бурлескно-реалістична повість.

Тема: зображення козацько-старшинського устрою, побуту козацької старшини XVIII століття, а також життя тодішнього суспільства.

Ідея: висвітлити життя українського суспільства, засудити людей, які вірять у забобони, свавілля та недалекість козацького керівництва, висміяти нещирість, нахабство, жадобу до збагачення, нещирість у почуттях.

Проблематика:

– забобонність українського народу;

– висміювання вад козацького керівництва;

– соціальна несправедливість;

– керівник і влада.

– розум і безглуздя;

– щирість у стосунках;

– обов'язок перед суспільством;

– деградація особистості.

Композиція: складається із 14 частин та «закінченія».

Експозиція: знайомство читача з паном сотником Микитою Уласовичем Забрьохою та писарем.

Зав'язка: рішення Забрьохи будь-яким шляхом домогтися прихильності та кохання від Олени Йосипівни; намагання Пістряка помститися пану сотнику за те, що той принизив писаря перед козаками.

Кульмінація: усунення зі своїх посад Забрьохи і Пістряка, їх деградація.

Розв'язка: кожний персонаж твору отримує покарання; страшна смерть конотопської відьми.

Персонажі: Микита Уласович Забрьоха, Олена Йосипівна, Прокіп Ригорович Пістряк, Явдоха Зубиха, Халявський Дем’ян Омелянович, Солоха.

«Цікавинка»

За народними повір'ями, жінка мала магічну силу шкодити людям і тваринам. Відьмам українці приписували походження різних бід: граду, посухи, відсутності молока у корів, хвороб, неврожаю. Відьма може перетворюватися на різних тварин. Вона також може стати іншою нечистою твариною, як кішка чи курка, або вона може навіть перетворитися на якийсь предмет чи іншу людину.

Відьом зображували як красивих молодих або потворних старих жінок. Деякі із них одразу народилися відьмами, успадкувавши сили від матері, а інші (навчені) перейняли дар від старої відьми тому, що коли та відьма вмирає, вона завжди хоче віддати свою силу іншій жінці.

Способи виявити відьму були різними. Те саме стосується і їхніх покарань. Коли хтось бачив чорну кішку чи якусь іншу тварину і думав, що це перетворена відьма, він робив усе можливе, щоб завдати їй шкоди. Якщо тварина вижила і втекла, а якась сусідська жінка мала подряпини на тілі на тому ж місці, що й у тварини, це було певною ознакою того, що вона відьма.

Літаючи на мітлах, відьми збиралися після великих християнських свят на Лисій горі під Києвом. Незважаючи на те, що відьом боялися, в Україні не було систематичного чи масштабного переслідування. На відміну від римо-католицької церковної влади в середньовічній Європі, церковна влада в Україні ніколи не виявляла інтересу до подібних дій. Приватні позови проти відьом зазвичай призводили до м’яких вироків. Щоб захистити себе та свою худобу від відьом, селяни використовували різні заклинання та обряди.

Багатьом українським легендам властивий мотив поїздки відьом на людях. Десь у дорозі відьми сідають на плечі чоловікам і переслідують їх до самої хати. Та як тільки чоловік стає на поріг, відьма кудись зникає.

У сиву давнину відьомство було досить поширене. В окрему жіночу спілку жінок не пускали. Там дівчаток, коли ті підростали, навчали магічних знань – як насилати хворобу чи смерть на тих, кого вони не злюбили.

Робота із текстом твору

"Впізнай мене"

(Учні слухають цитати та впізнають персонажа)

«…Зараз схопився, випозіхався, вичухався, помолився богу, нюхнув разів тричі кріпкої роменської кабаки. …Голова йому нечесана, чуб не підголений, пика немита, очі заспані, уси розкуйовджені, сорочка розхристана» (Забрьоха)

«Там годів сорок дівка.. . Бідна та пребідна: ні одежі у неї не було і нічого. Так ще на одне око сліпа, від паршів волосся повилазило, і голова голісінька, як долоня; уся шия в чиряках та в пістряках, аж тече; на щоці огник; зубів недолік, горбатенька і правої скарлюченої руки до рота не піднесе» (Солоха)

«… А як сонце заходить, так вона і молодіє, а у саму глупу північ стане молоденькою дівчиною, а там і стане стариться і до сход сонця вп'ять стане стара, як була учора…» (Зубиха)

«…Та у Чернігові аж п'ять кіп протряс, щоб його не держали та відпустили оженитись… що він, вирвавшись з Чернігова, біг як скажений до свого хутора, біг і ніч, і день, і коня занапастив, і сам, аж засапавшись, ускочив у хату…» (Халявський)

«…Дванадцять год учився у дяка в школі: у год вчистив граматику, два годи вчив часловець, півчварта года сидів над Псалтирем і з молитвами зовсім вивчив, та пів'ята года вчився писати, а цілісінький год вчився на щотах» (Пістряк)

Бесіда за змістом твору

– Ким був Микита Уласович Забрьоха? (Конотопським сотником)

– Чому Микита Уласович не був одружений? Що стало причиною його бажання одружитися? (Його батько був жадібним та шкодував грошей на весілля сина. Причиною стала смерть батька Микити Уласовича)

– Чому Забрьоха захотів одружитися з Оленою? (У дівчини не було батьків. Також вона була красивою, хазяйновитою, заможною)

– Як Олена відповіла на залицяння Микити Забрьохи? Чому? (Піднесла гарбуза, адже була закохана в Халявського)

– Хто такий Пістряк? Чому йому не вдавалося правильно порахувати кількість козаків? (Пістряк – писар. Не міг порахувати козаків, адже переламав одну із гілочок навпіл)

– Хто виявився відьмою? Як вдалося її визначити? (Явдоха Зубиха. Жінок топили у водоймі, якщо потоне – невинна, якщо врятується – відьма)

– Яке покарання придумали для Явдохи Зубихи за її відьмування? (Вирішили побити, аби не робила біди)

– Про яку послугу попросив писар відьму Явдоху? Чому? (Допомогти Микиті Забрьосі підкорити серце Олени, бо хотів стати козацьким сотником замість Забрьохи)

– Яка подальша доля персонажів? (Дем'ян Халявський став сотником, а його дружина Олена – хорунжівною, але тривало це недовго; Забрьоху відправили на службу боронити край від ворогів; Зубиха померла, не передавши у спадок свої вміння)

Гра «Мікрофон»

(Учні по черзі витягають папірці, на яких зазначені персонажі, та від їхніх імен виголошують мотивацію до різних вчинків, слів тощо).

«Незакінчене речення»

- Я вважаю, що Зубиха правильно вчинила із...
- На місці Забрьохи, я б вчинив/ла...
- Явдоха Зубиха насправді...
- Якби я був автором, я б...

Реальне та фантастичне у творі «Конотопська відьма»

(Учні розподіляють факти із твору на реальні та фантастичні)

Реальне: місто Конотоп, персонажі твору, стосунки односельчан.

Фантастичне: здатність Зубихи перевтілюватися та інші її магічні здібності.

Метод «Піраміда»

(Учні створюють характеристику за поданою схемою: І ряд – Явдоха Зубиха, ІІ ряд – Микита Забрьоха, ІІІ ряд – Олена Йосипівна)

1. Ім'я;

2. Два слова, що описують зовнішність персонажа;

3. Три слова, які описують місце подій;

4. Чотири слова, що позначають проблему, з якою зіштовхнувся персонаж;

5. П’ять слів, які описують події, що відбуваються з персонажем;

6. Шість слів, що описують подію, яка переосмислює ситуацію;

7. Сім слів, що саме зможе розв'язати проблемну ситуацію.

Рефлексія.

Дискусійні питання:

– Поміркуйте стосовно того, чи варто досягати своїх цілей усупереч волі інших?

– Чи варто використовувати інших людей заради того, щоб дійти до власної мети?

Домашнє завдання.

Знайти інформацію про уявлення жителів різних країн стосовно відьом, їх побуту.

Створити кросворд, який стосуватиметься теми.

Картка 1

Створіть інформаційне гроно Явдохи Зубихи

Поясніть ставлення автора до Микити Уласовича Забрьохи.

Картка 2

Створіть інформаційне гроно Олени Йосипівни

Поясніть ставлення автора до Прокопа Пістряка

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі здійснено огляд творів шкільної літератури, в яких наявні готичні мотиви.

Нам вдалося з'ясувати, що в українській літературознавчій науці, так само, як у методиці викладання предмета, на жаль, немає великої кількості критичних робіт, а також розробок уроків, які б стосувалися творів із наявними в них готичними мотивами. Більша частина уваги зазвичай приділена тому, щоб окреслити сюжети творів, їх проблематику, розглянути образи персонажів, їхню зовнішність, певні риси характеру тощо, але не суто готичні мотиви.

Загалом шкільна література знайомить учнів із готичними мотивами доволі поступово, розпочинаючи з легких жанрів на зразок оповідань, казок, плавно переходячи до складнішого жанру – роману. Також у творах із готичними мотивами, рекомендованих для учнів молодших класів, є чіткий розподіл понять «добро» та «зло». Проте в наступних класах ці рамки стираються. Саме це готує учнів старшої школи до того, щоб чіткіше сприймати життя, розуміти, що в світі немає розподілу на позитивне й негативне. Прикладами таких «розмитих рамок», що зображують містичних персонажів як живих людей, є Явдоха Зубиха з повісті «Конотопська відьма», Петро Безуб'яків з «Урізької готики» та ін.

Готичні елементи, присутні у творах шкільної літератури, крім художньо-естетичної ролі, несуть у собі ще й етнознавчу функцію, адже діти дізнаються про вірування нашого народу. Через знайомство з готичним діти пізнають іще один пласт української культури.

Важливо, що у шкільній програмі містяться твори не тільки класиків української літератури, представників попередніх епох, а й наших сучасників, що надає змогу учням порівняти стилі та прийоми різних авторів.

У своїй творчості представники ранніх періодів історії українського письменства звертаються до класичних мотивів готичного, опираючись на український фольклор, тоді як автори-сучасники звертаються до образів, що є

популярними у всьому світі (відьми, русалки, опирі), в яких простежується чітка аналогія з вампірами. Винятком може бути проза Дари Корній, яка зібрала у своїх роботах (циклі книг «Чарівні істоти українського міфу») відомості про питомо українських представників нашої міфології.

Варто зазначити, що обрані твори не є суто готичними, а лише використовують готику як один із елементів. Так, маємо твори, які, крім містичного, містять ознаки історичного, фантастичного чи детективного.

Аналізуючи різні програми, можна дійти висновку, що програма Нової української школи пропонує вивчати твори з готичним мотивами, починаючи із 6-го класу, на відміну від програми, затвердженої у 2017 році, де такі твори вивчають уже п’ятикласники.

У своїй методичній розробці, присвяченій вивченню дев’ятикласниками повісті Г. Квітки-Основ’яненка «Конотопська відьма», ми спеціально чимало уваги приділили розглядові готичного мотиву у ній, пов’язаного з образом центральної героїні, і в такий спосіб спробували надолужити прогалину, що є в методичній науці та практиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. K. Ciszewska An insight into Slavic mythology: How to spot a Slavic witch?. Balkan hotspot. [Електронний ресурс]: стаття. – Режим доступу: https://www.balkanhotspot.org/slavic-mythology-polish-witches/ (дата звернення 11.10.2022)
2. Ryan P. Mealiffe Familiar Ecology: The Demonization of Spirit Knowledge in Early Modern England and its Ecological Ramifications. Phi Alpha Theta Pacific Northwest Conference, 8–10 April 2021 : [Електронний ресурс] : стаття. – Режим доступу : https://pdxscholar.library.pdx.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1029&context=pat_pnw (дата звернення 10.09.2022)
3. Абрамчук О. В. Сучасні українські літературні жанри. URL: https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-hum/all-hum-2016/paper/download/108/42 (дата звернення: 4.02.2021)
4. Авраменко О. Українська література 5 клас. Київ : Грамота, 2017. 255 с.
5. Авраменко О. Українська література 6 клас. Київ : Грамота, 2014. 264 с.
6. Авраменко О. Українська література 8 клас. Київ : Грамота, 2021. 239 с.
7. Авраменко О. Українська література 9 клас. Київ : Грамота, 2017. 335 с.
8. Агеєва В. Неоромантичне двосвіття “Лісової пісні” / В. Агеєва. Поетеса зламу століть : творчість Лесі Українки в постмодерній інтерпретації : [монографія]. Київ, 1999. С. 195–216.
9. БараБука. Марина Павленко, «мама» Русалоньки з 7-В. URL http://www.barabooka.com.ua/marina-pavlenko-mama-rusalonki-z-7-v/
10. Бердт В. Все починається в тринадцять. Львів : Видавництво Старого Лева, 2018. 224 с.
11. Бокшань Г. І. Неоміфологізм у художній прозі Галини Пагутяк. Херсон, 2017. 237 с.

12. Бортник А.В. Використання сучасних форм і методів навчання на різних етапах уроків української мови і літератури в закладах загальної середньої освіти. URL : https://naurok.com.ua/vikoristannya-suchasnih-form-i-metodiv-navchannya-na-riznih-etapah-urokiv-ukra-nsko-movi-i-literaturi-v-zakladah-zagalno-seredno-osviti-144705.html (дата звернення 11.10.2022)
13. Буйських Юлія. Вихор в сучасній українській демонології. URL : http://shron1.chtyvo.org.ua/Buiskykh_Yuliia/Vykhor_v_suchasnii_demonolohii_ukraintsiv.pdf
14. Букіна Н. В. Модифікації готичного в сучасній українській прозі : дис. на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук : 10.01.01. Київ, 2016. 192 с.
15. Булашев Г. Український народ в своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях. Київ: Довіра, 1992. 414 с.
16. Васильєва О. Є. Стилістичні особливості сучасної авторської казки. URL : http://repository.rshu.edu.ua/id/eprint/1917/1/%D0%92%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%94%D0%B2%D0%B0%20%D0%9E.%D0%84..pdf (дата звернення: 10.03.2021)
17. Вещикова О. С.. Категорія містичного: науковий дискурс і репрезентація в сучасній прозі. URL : https://periodicals.karazin.ua/philology/article/view/9105
18. Вздульська В. «Велика книжка суперсил»: герой у кожному з нас. URL https://chytomo.com/velyka-knyzhka-supersyl-heroj-u-kozhnomu-z-nas/
19. Винничук Ю. Книга бестій. Львів : ЛА «Піраміда», 2003. 292 с.
20. Винничук Ю. Українська ґотична проза XIX сторіччя. URL : https://textbook.com.ua/literatura/1542793412/s-1
21. Войтович В. М. Міфи та легенди давньої України. Тернопіль: Навчальна книга — Богдан. 2005. 392 с.
22. Войтович В. М. Українська міфологія. Київ: Либідь, 2002. 664 с.

23. Войтович В. Українська міфологія. URL : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0001410
24. Гавріш О. М. Казки баби Гавришихи. Київ : Час майстрів, 2019. 356 с.
25. Галаєва О. Містична реальність села Уріж. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchuF_2013_5_24 (дата звернення: 10.03.2021)
26. Галайчук Володимир. Українська міфологія. Вихор, буревій, градобій. URL : https://textbook.com.ua/literatura/1549382778/s-5
27. Галайчук Володимир. Українська міфологія. Відьма. URL : https://textbook.com.ua/literatura/1549382778/s-17
28. Галайчук Володимир. Українська міфологія. Лісні. URL : https://textbook.com.ua/literatura/1549382778/s-12
29. Герасименко Ніна. Український готичний роман: між світлом і темрявою. URL : https://litgazeta.com.ua/articles/ukrayinskyj-gotychnyj-roman-mizh-svitlom-i-temryavoyu/
30. Гіль Людмила Валеріївна. Демонологічно-містичний аспект української «химерної прози». URL : https://sites.google.com/site/himernaproza/demonologicno-misticnij-aspekt-ukraienskoie-himernoie-prozi-na-materiali-romanu-baladi-valeria-sevcuka-dim-na-gori
31. Гнатюк В. Нарис української міфології. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2000. 264 с.
32. Гончар О. «Конотопська відьма»: сучасне прочитання. URL : http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/131636 (дата звернення 11.10.2022)
33. Горобець В. «Хочу одружитися на Москві...» Жінки в політичній біографії гетьмана Івана Брюховецького

https://zn.ua/ukr/SOCIUM/hochu_odruzhitisya_na_moskvi_zhinki_v_politichniy_biografiyi_getmana_ivana_bryuhovetskogo.html |

34. Горчинська О. «Летіла на шабаш до Києва, але впала під Бердичевом». Дослідниця історії чарівництва Катерина Диса — про те, ким були і є українські відьми. URL : https://nv.ua/ukr/ukraine/events/vidmi-v-ukrajini-doslidnicya-pro-te-kim-naspravdi-buli-ukrajinski-vidmi-50155120.html (дата звернення 07.10.2022)
35. Гранецька В., Циганчук К.: «Вважаю генетичну пам'ять цілком реальною». URL : https://chimeraspublisher.com.ua/nove/interview/kseniya-ciganchuk-vvazhayu-genetichnu-pamyat-cilkom-realnoyu.html (дата звернення: 04.03.2021)
36. Грачова Т. М. Інтерпретація українських демонологічних образів у лірико-химерному романі-баладі В. Шевчука «Дім на горі». URL : http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:TwN_GDoh6icJ:www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v47/part_2/46.pdf&cd=57&hl=uk&ct=clnk&gl=ua
37. Гребенюк Т. Роман Г. Пагутяк «Урізька готика» в контексті сучасної української літературної містики // Питання літературознавства : науковий збірник / гол. ред. О. В. Червінська. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. Вип. 83. С. 106–112.
38. Григорій Квітка-Основ'яненко (1778 – 1843). Аналіз творчості, критика, Українська література XIX століття. URL : https://zubrila.com/%D0%B3%D1%80%D0%B8%D0%B3%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B9-%D0%BA%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BA%D0%B0-%D0%BE%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D1%8F%D0%BD%D0%

B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE-1778-1843-%D0%B0%D0%BD%D0%B0/ (дата звернення 09.07.2022)

39. Гузь Б.О Олекса Стороженко – сторінки біографії. URL : http://chz.org.ua/wp-content/uploads/2019/01/Oleksa-Storozhenko-storinky-biohrafii.pdf (дата звернення 11.10.2022)
40. Ґейштор А. Слов'янська міфологія. URL : https://shron1.chtyvo.org.ua/Heishtor_Aleksand/Slovianska_mifolohiia.pdf (дата звернення 13.10.2022)
41. Данилюк-Терещук Т. Фольклорно-міфологічний образ чорта в художній площині творів Олекси Стороженка URL http://mifgournal.lnu.edu.ua/index.php/article_full_uk/items/55.html
42. Дар Дарина. Українська міфологія. Перелесник. URL : http://syrmu.com.ua/index.php/zhyttia/tsikava-mozaika/694-ukrayinska-mifolohiya-perelesnyk
43. Дара Корній: методико-бібліографічні матеріали URL : http://khoyub.com.ua/docs/Dari.pdf (дата звернення 22.07.2022)
44. Денисюк І. Літературна готика і Франкова проза // Українське літературознавство: Зб. наук. праць. Львів, 2006. Вип. 68. С. 33-41.
45. Дємєхіна Д. Б. Образ відьми в українських та польських романтичних баладах як колективний ідентитет: гендерний аспект. URL : http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/71372/40-Diemiehina.pdf?sequence=1
46. Довгалевський М. Сад поетичний. URL http://litopys.org.ua/dovg/dovg.htm
47. Єфименко Т. Жанрова традиція готичного роману в гендерній перспективі. URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:svoVwlTLxAwJ:ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/6059/%25D1%2594%25D1%2584%25D1%2596%25D0%25BC%25D0%25B5%25D0%25BD%25D0%25BA%25

D0%25BE.pdf%3Fsequence%3D1%26isAllowed%3Dy&cd=1&hl=uk&ct=clnk&gl=ua (дата звернення 12.10.2022)

48. Жуковська Г. Філософія життя й смерті в романістиці Галини Пагутяк. URL : https://wuwr.pl/swr/article/download/4528/4379/ (дата звернення: 02.03.2021)
49. Завара Сашко. Амброуз Бірс. Готика як вона є. URL : https://vsiknygy.net.ua/shcho_pochytaty/review/51974/
50. Зінченко Н. Жанрово-стильова своєрідність фольклорно-етнографічних оповідань О. Стороженка. URL : http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:PX-W9D44_F4J:irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF/Almpolt_2009_2_30.pdf&cd=17&hl=uk&ct=clnk&gl=ua (дата звернення 12.10.2022)
51. Калинич О., Дячок С. Українська література 5 клас. Тернопіль : Астон, 2022. 279 с.
52. Квітка-Основ'яненко. Конотопська відьма. Київ: Центр навчальної літератури, 2020. 144 с.
53. Кизилова В. Жанрові модифікації українського детективу для дітей та юнацтва (специфіка змісто- і формотворчих чинників). URL : http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:5hLGeiGsgokJ:dspace.luguniv.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1859/1/Kizilova%25206.pdf&cd=11&hl=uk&ct=clnk&gl=ua
54. Клепець Т. «Г. Ф. Квітка-Основ'яненко. Іронія та сатира, поєднання реалізму й фантастики у повісті «Конотопська відьма». URL https://naurok.com.ua/konspekt-uroku-z-ukra-nsko-literaturi-dlya-9-klasu-na-

temu-g-f-kvitka---osnov-yanenko-ironiya-ta-satira-poednannya-realizmu-y-fantastiki-u-povisti-konotopska-vidma-215399.html

55. Клименко Т. «Конотопська відьма» Г. Квітки-Основ'яненка: етнографічні та літературні конотації. URL : http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:-Snb40PGW4QJ:eprints.zu.edu.ua/6895/1/%25D0%25A2%25D0%25B5%25D1%2582%25D1%258F%25D0%25BD%25D0%25B0%2520%25D0%259A%25D0%25BB%25D0%25B8%25D0%25BC%25D0%25B5%25D0%25BD%25D0%25BA%25D0%25BE.PDF&cd=32&hl=uk&ct=clnk&gl=ua
56. Кононенко О. А. Українська міфологія. Божества і духи. Харків : Фоліо, 2020, 191 с. : іл.
57. Кордонська А. Розробка уроку «Драма-феєрія Лесі Українки "Лісова пісня" - мистецький шедевр драматургії». URL https://urok.osvita.ua/materials/literature/47364/
58. Корній Д. Чарівні істоти українського міфу. Домашні духи. Харків : Віват, 2019. 352 с.
59. Корній Д. Чарівні істоти українського міфу. Духи природи. Харків : Віват, 2019. 317 с.
60. Корніченко Л. Марина Павленко. «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських». Казкове й реалістичне в повісті-казці, час теперішній і минулий у ній. URL https://naurok.com.ua/urok-marina-pavlenko-rusalonka-iz-7-v-abo-proklyattya-rodu-kulakivskih-kazkove-y-realistichne-v-povisti-kazci-chas-teperishniy-i-minuliy-u-niy-271411.html
61. Королів-Старий В. Нечиста сила. Харків : Віват, 2018. 128 с.
62. Королів-Старий В. Хуха – Моховинка. URL : https://www.ukrlib.com.ua/books/printitzip.php?tid=1058
63. Королів-Старий В. Хуха-муховинка. Вибрані казки: художня література. Київ: Знання, 2021, 159 с.

64. Коцюбинський М. Тіні забутих предків . URL : https://www.ukrlib.com.ua/books/printitzip.php?tid=1058
65. Кулик І. Галина Пагутяк, письменниця: Наше суспільство чекає не Пророка, не Месію, а порядну людину. URL : https://rozmova.wordpress.com/2018/10/21/halyna-pahutyak-6/ (дата звернення: 05.02.2021)
66. Лагунова Т. І. Легенди. Міфи. Сказання. Харків : «Фактор», 2007. 192 с.
67. Левицька Віта. Галерея незвичайних страхіть. URL : https://vsiknygy.net.ua/shcho_pochytaty/review/202/
68. Литвиненко Д. Ксенія Циганчук, українська письменниця. URL : https://www.youtube.com/watch?v=XBMFVXS3TxI&ab_channel=mistotvpoltava (дата звернення: 04.02.2021)
69. Лімборський І. В. Західноєвропейський ґотичний роман і українська література // Всесвіт. 1998. № 5–6. С. 157–162.
70. Маньківська А. Конспект уроку з української літератури для 5 класу. "Добро і зло в казці “Хуха Моховинка” Василя Короліва-Старого". URL https://vseosvita.ua/library/konspekt-uroku-z-ukrainskoi-literaturi-dla-5-klasu-dobro-i-zlo-v-kazci-huha-mohovinka-vasila-koroliva-starogo-377922.html
71. Мензатюк Зірка. Таємниця козацької шаблі. URL : https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=10385
72. Міщенко О. Українська література 7 клас. Київ : Генеза, 2015. 263 с.
73. Мунтян А. Еволюція готичного роману. URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=gotvnz_2014_30_19
74. Нагачевська О. Трансформація готичної літературної традиції в сучасному романі США. URL :

http://elar.khnu.km.ua/jspui/bitstream/123456789/3471/1/Nagachevska_Gothic_Tradition_2013.doc (дата звернення: 11.03.2021)

75. Оселедько К. Конфлікт демонічності та християнської етики у творчості Г. Пагутяк. URL : http://jrnl.nau.edu.ua/index.php/go/article/viewFile/%207959/9206.pdf. (дата звернення: 04.05.2022)
76. Особливості відображення народних вірувань в літературі та Г. Квіткою-Основ'яненком в повісті "Конотопська відьма". URL : https://vuzlit.com/526672/vstup (дата звернення 09.07.2022)
77. Остапчук І. Як казкарка приправляє реальність чарівністю. ІНТЕРВ'Ю із Зіркою Мензатюк. URL : https://kultura.rayon.in.ua/topics/531153-yak-kazkarka-pripravlyae-realnist-charivnistyu-intervyu-iz-zirkoyu-menzatyuk (дата звернення: 23.01.2022)
78. Павленко Марина. Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських. URL: https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=12852
79. Павлунік Світлана. «Закоханий чорт» Олекси Стороженка та «Закоханий диявол» Жака Казота: спроба компаративного аналізу: URL : untitled (nbuv.gov.ua)
80. Пагутяк Г. Урізька готика. URL : https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=14583 (дата звернення: 11.01.2021)
81. Пагутяк Галина - особистий сайт. URL : http://pahutyak.com/ (дата звернення: 11.03.2021)
82. Пагутяк Галина. Слуга з Добромиля. URL : https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=14582
83. Панченко В. Галина Пагутяк: «Я з тих людей, яким більше подобається виходити через вікно…». URL : http://litakcent.com/2008/05/19/ya-z-tyh-

lyudey-yakym-bilshe-podobayetsya-vyhodyty-cherez-vikno/ (дата звернення: 20.02.2021)

84. Пахаренко В. Українська література 10 клас. Київ : Грамота, 2018. 272 с.

85. Перетята О. Творчість З. Мензатюк і українська дитяча література кінця XX – початку XXI століття в контексті цивілізаційних зрушень сьогодення. URL : https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:TShQqnOAr-wJ:https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/26627/1/%25D0%259E%25D0%25BB%25D0%25B5%25D1%2581%25D1%258F%2520%25D0%259F%25D0%2595%25D0%25A0%25D0%2595%25D0%25A2%25D0%25AF%25D0%25A2%25D0%2590.pdf&cd=8&hl=uk&ct=clnk&gl=ua (дата звернення 12.08.2022)

86. Перетята О. Творчість З. Мензатюк і українська дитяча література кінця XX –початку XXI століття в контексті цивілізаційних зрушень сьогодення. URL : https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:TShQqnOAr-wJ:https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/26627/1/%25D0%259E%25D0%25BB%25D0%25B5%25D1%2581%25D1%258F%2520%25D0%259F%25D0%2595%25D0%25A0%25D0%2595%25D0%25A2%25D0%25AF%25D0%25A2%25D0%2590.pdf&cd=27&hl=uk&ct=clnk&gl=ua

87. Петращук М. Ксенія Циганчук: «Сучасний український читач потребує письменників, які пишуть про сучасність». URL : https://vsiknygy.net.ua/interview/49193/ (дата звернення: 09.03.2021)

88. Пойда А.О Постать Олекси Стороженка в епістолярії та спогадах (штрихи до портрета митця). Історія: збірник праць. URL : http://politics.ellib.org.ua/pages-5186.html (дата звернення 10.10.2022)

89. Попов П. Невідомі листи Г. Ф. Квітки-Основ'яненка: монографія. Київ, Наукова думка, 1966. – 52 с.

90. Пташка К. Письменниця Дара Корній: Українцям варто навчитися любити своє. URL : https://uain.press/interview/pysmennytsya-dara-kornij-

ukrayintsyam-varto-navchytysya-lyubyty-svoye-864875 (дата звернення: 13.08.2022)

91. Роздайбіда Ю. Зірка Мензатюк «Таємниця козацької шаблі». Пригодницька повість про мандрівку історичними місцями. URL https://vseosvita.ua/library/urok-taemnica-kozackoi-sabli-416718.html
92. Свидницький А. «Відьми, чарівниці й опирі, чи то ж примхи і примхливі оповідання люду українського». URL https://mamayeva-sloboda.kyiv.ua/publ/vidmy-charivnytsi-i-opyri-chy-to-zh-prymhy-i-prymhlyvi-opovidannya-lyudu-ukrayinskoho/
93. Свидницький А. Роман. Оповідання. Нариси. Київ: Наук. думка, 1985. 577 с.
94. Сізова К. Готичний роман у літературі постмодернізму: традиційне й новаторське. URL : http://jrnl.nau.edu.ua/index.php/go/article/view/8127/9616 (дата звернення: 11.03.2021)
95. Сліпушко О. Давньоукраїнський бестіарій. Київ: Дніпро, 2001. 144 с.
96. Стороженко О. Закоханий чорт. URL : https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=3696
97. Страшні історії від українських письменників / Олекса Стороженко та ін.; – Харків : Віват, 2017. 128 с.
98. Тиховська О. М. Образ мавки в українській міфології та повісті Докії Гуменної «Небесний змій». URL : http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/178746 (дата звернення 12.10.2022)
99. Тиховська О. Психологічне підґрунтя образу дводушника в українській міфології. URL : https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:8Wq5f1lSJR8J:https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/36486/1/%25D0%259F%25D0%25A1%25D0%2598%25D0%25A5%25D0%259E%25D0%259B%25D0%259E%25

D0%2593%25D0%2586%25D0%25A7%25D0%259D%25D0%2595%2520%25D0%259F%25D0%2586%25D0%2594%25D0%2593%25D0%25A0%25D0%25A3%25D0%259D%25D0%25A2%25D0%25AF.pdf&cd=8&hl=uk&ct=clnk&gl=ua (дата звернення 27.09.2022)

100. Тяпкіна Т. Демонологічна лексика української мови. URL : https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:7eYEPk8_43EJ:https://moodle.znu.edu.ua/mod/resource/view.php%3Fid%3D142338&cd=18&hl=uk&ct=clnk&gl=ua

101. Українка Леся. Лісова пісня. Харків : Фоліо, 2017. 154 с.

102. Українка Леся. Листи. URL : https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp.html

103. Українська міфологія. Вид. 3-є. Рівне : Видавець В. Войтович, 2012. 681с.

104. Федько Володимир. Молодіжні субкультури : Готи. URL : https://www.ar25.org/article/molodizhni-subkultury-goty.html

105. Філоненко С. О. Масова література в Україні: дискурс / ґендер / жанр : монографія. Донецьк : ЛАНДОН–ХХІ, 2011. 432 с.

106. Хомишинець Л. Галина Пагутяк: «Навіть найстрашніші речі, якщо вони мають естетичну цінність, можуть бути описаними» URL : https://vsiknygy.net.ua/interview/5246/ (дата звернення: 23.01.2021)

107. Циганчук К. По той бік пам’яті : роман ; передм. В. Гранецької. Вінниця : Дім Химер, 2019. 256 с.

108. Чаус Л. Василь Королів – Старий «Хуха-Моховинка». Короткі відомості про письменника і його фантастичні казки. Добро і зло в казці. Світлий, життєствердний погляд на світ. Аналіз зовнішності (портрета) казкових істот. URL https://urok.osvita.ua/materials/literature/62656/

109. Ямборська К. С. Екранізація літературних творів Григорія Квітки-Основ'яненка у контексті радянського фольклорного кінематографу. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_10_86 (дата звернення 10.09.2022)

110. Ятищук О. Народна демонологія як елемент етнографічних досліджень В. Гнатюка. URL : https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:OSRf3DUxjJAJ:https://chtyvo.org.ua/authors/Yatyschuk_Oksana/Narodna_demonolohiia_iak_element_etnohrafichnykh_doslidzhen_V_Hnatiuka.pdf&cd=10&hl=uk&ct=clnk&gl=ua

111. Яценко Т.О., Дячок С.О., Головченко Н.І. Організація компетентнісно орієнтованого навчання української літератури в ліцеї: методичні рекомендації. Київ: КОНВІ ПРІНТ, 2021. 69 с.

АНОТАЦІЯ

Сагайда Юліана

Готичні мотиви у творчості українських письменників як об’єкт вивчення в ЗЗСО.

У дипломній роботі здійснено огляд окремих творів української літератури, що позначені готичними мотивами і ввійшли до програми вивчення учнями 5-11 класів ЗЗСО. Вказано на ідейно-тематичні, жанрово-стильові особливості кожного з таких творів. Крім того, розглянуто праці педагогів-методистів, присвячені вивченню цих творів у відповідному аспекті, або ж констатовано на необхідності підготовки таких праць.

Запропоновано методичну розробку шкільного уроку в 9 класі з вивчення повісті Г. Квітки-Основ’яненка «Конотопська відьма».

Ключові слова: готика, українська література, фольклор, містика, готичні персонажі, освіта, учень, учитель, навчальна програма, НУШ.

ANNOTATION

Sagayda Yuliana

Gothic motifs in the work of Ukrainian writers as an object of study in ZZSO.

In the diploma thesis, a review of individual works of Ukrainian literature, marked with Gothic motifs and included in the study program for students of grades 5-11 of ZZSO, was carried out. The ideological-thematic, genre-stylistic features of each of these works are indicated. In addition, the works of Methodist teachers dedicated to the study of these works in the relevant aspect were considered, or the need for the preparation of such works was stated.

Methodical development of a school lesson in the 9th grade on the study of H. Kvitka-Osnovianenko's story "The Konotop Witch" is proposed.

Key words: Gothic, Ukrainian literature, folklore, mysticism, Gothic characters, education, student, teacher. curriculum, NUSH.